

BATI MEDENİYETİ VE HİRİSTİYANLIKTA HAKLI SAVAŞ GELENEĞİ

Adem Ali İREN*
Muharrem GÜRKAYNAK**

Öz

Toplumların birbirlerine karşı kuvvet kullanma eğilimi ve uygulanacak kuvvetin haklı nedenlerini bulma arayışı tarih boyunca var olmuştur. Hangi hallerde savaşa gidileceğinin belirli olmadığı dönemlerde savaşın meşruiyeti genelde dinî inanca ve toplumsal değerlere dayandırılmıştır. Antik Yunan ve Roma İmparatorluğu'nda şekillenen Haklı Savaş düşüncesi Hıristiyanlığın kabulüyle birlikte tamamıyla teolojik açıdan ele alınmıştır. İlk dönemlerde pasifist düşünce tarzını benimseyen Hıristiyanlık, daha sonra Tanrı'nın buyruklarını yeryüzünde yaymak için Haklı Savaşı baştan sona dinî motiflerle süslemiştir. Reform ve Aydınlanma Çağıyla birlikte dinî etkinin sınırlandırıldığı Batı medeniyeti Haklı Savaşı Hıristiyanlık öğretisinden uzaklaştırarak sekülerleştirmiştir. İlk bölümde Batı medeniyetinde Haklı Savaş geleneğinin ortaya çıkış sürecinin ele alınacağı makalenin ikinci bölümünde erken dönem Hıristiyanlığında pasifist düşünceye, üçüncü bölümde Kilise hukuku perspektifinden Haklı savaş geleneğine yer verilirken dördüncü bölümde ise Haklı Savaşın sekülerleşme süreci işlenecektir. Son bölümde Haklı Savaşın 20. Yüzyıldaki gelişimi anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Haklı Savaş, Kilise Hukuku, Batı Medeniyeti, Sekülerleşme

Just War Tradition in Western Civilization and Christianity

Abstract

The society's tendency to use force against each other and the quest for finding justification to apply force has existed throughout the history. The

* Arş.Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ademiren@sdu.edu.tr

** Doç.Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, muharremgurkaynak@sdu.edu.tr

legitimacy of the war has been generally based on religious beliefs and social values in the periods when the reasons for war are not clear. The Just War thinking shaped in Ancient Greece and Rome was completely discussed in terms of theology with the adoption of Christianity. Christianity, adopting the pacifist way of thinking in the first period, then adorned the Just War with religious motifs entirely to spread the commandments of God on earth. Western Civilization, where the religious influence was restricted with Reformation and the Age of Enlightenment, has secularized the Just War by estranging it from Christianity doctrine. The first part of the article will focus on the emergence of the process of Just War tradition in Western Civilization. The second part will involve the pacifist ideas in early Christianity. The third part will deal with Just War tradition from Church law perspective. The fourth part of the article will elaborate on the secularization process of Just War. Final part emphasizes situation of the Just War in 20th century.

Key Words: Just War, Canon Law, Western Civilization, Secularization

Giriş

İnsanın ortaya çıkışından günümüze kadar farklı tarihsel dönemlerde sırasıyla kavimler, şehir devletleri, imparatorluklar ve ulus devletler şeklinde örgütlenen insanoglu tarihin her sahnesinde ticaret veya savaş vasıtasıyla birbirleriyle temas etmiştir. Bu uzun süreç içinde ilk örgütlü topluluklar komşu uygarlıklarla ilişkileri düzenleyen birtakım yasal kodlar oluşturmuşlardır. Antik dönem topluluklarının oluşturduğu bölgesel düzeydeki ilişkiler nedeniyle ilk dönemlerde tüm dünyada geçerli bir hukuk düzeni yerine farklı bölgelerde oluşmuş değişik hukuk sistemlerinin bulunduğu çoğulcu bir yapı meydana gelmiştir. Özellikle savaşın her dönemde karşılıklı ilişkileri etkileyen en baskın unsur olduğu dikkate alınırsa, savaşın ve sonrasında inşa edilecek barışın da bazı kurallara göre yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu sebepten organize olmuş farklı topluluklar arasındaki ilişkilerin en önemlisi her zaman savaş ve barış münasebetleri olmuştur. Kimi zaman dinsel öğelerden, kimi zaman da doğal hukuktan etkilenen bu kurallar günümüzde dinin etkisinden sıyrılarak pozitif hukuktan etkilenmeye başlamışlardır. Böylelikle topluluklar arası ilişkiler ilkçağlardan modern zamanlara kadar gelişerek değişmiş ve dönüşmüştür.

Batı medeniyetinde Antik Yunan ve Roma imparatorluğunda tanık olduğumuz savaş meşrulaştırma çabaları - bir bakıma haklı savaşın ilk öncülleri - Hristiyanlığın Batı toplumları arasında yayılmaya başlamasıyla Hristiyanlıktan etkilenme sürecine girmiştir. İlerleyen dönemlerde Rönesans ve Reform hareketlerini müteakiben ortaya çıkan Aydınlanma Çağında her alanda dinin etkilerinin silinmeye başlamasıyla savaşın meşrulaştırılmasında da din dışı öğeler kullanılmaya başlanmıştır. Fakat Batı medeniyetindeki haklı savaş kavramı tam anlamıyla Hristiyanlığın etkilerinden kurtulamamış; sadece dinin etkisinin günümüz değerleriyle yeniden harmanlanarak haklı savaşın tamamıyla Batıya

özgü dinî ve kültürel değerlerden oluşan bir kavram olarak algılanmasına sebep olmuştur. Böylelikle haklı savaş geleneği kuvvet kullanmayı meşrulaştıran ve sınırlayan Batı kültürü içinde zamanla etik, yasal ve politik bir akıl geliştirmiştir.¹

1648 Westfalya düzeni sonrasında ilk formunu alan günümüz uluslararası sisteminin hukuki ilişkilerinin Vitoria, Gentili ve Grotius gibi düşünürlerin öncülüğünde biçimlendiği yaygın olarak kabul edilmektedir.² Haklı savaş kavramının da bu dönemde giderek güç kazandığı ve günümüzdeki halini almaya başladığını iddia edebilmek için 7. yüzyılda ortaya çıkan İslam'ın, hukukun tüm kurumlarından müteşekkil bir sistem yarattığını görmezden gelmek anlamına gelecektir. İslam inancı savaş ve savaşın haklılığı üzerine en az Batı medeniyeti kadar katkıda bulunmuştur. Hatta her medeniyet yaşadığı dönemin değerlerine göre birbirlerinden habersiz veya birbirlerinden etkilenerek savaşı meşrulaştırmak için belli kriterler geliştirmişlerdir. Bugün bahsettiğimiz haklı savaş kavramının Batı medeniyetine mal edilmesinin temel sebebi siyasi ve ekonomik gücün son 200 yıl içinde İslam medeniyetinden Batı'ya doğru kaymış olmasından kaynaklanmaktadır.

1. Batı Medeniyetinde Haklı Savaş Geleneği

Eski İngilizcedeki “wyrre”, “werre” sözcüğünden türeyerek günümüz İngilizcesinde “war” halini alan ve geniş çaplı askeri çarpışmayı ifade etmekteyken³, Türkçede “sözlü tartışma” ve “kavga” gibi manalara gelen sözcük, “sav” kelimesinin “aş” soneki almasıyla türemiştir.⁴ Tarihsel süreç içinde toplumlar arasındaki ihtilafın sebepleri değişmiş; fakat ihtilafın nihai çözümü olarak görülen yöntem (savaş) değişmemiştir. Bu nedenle, tarih örgütlü toplumların faaliyetlerini kayıt altına aldığından beri savaş en birincil konu olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵ Savaş, kimi zaman politikanın farklı araçlarla devamı olarak algılanırken,⁶ kimi zaman da siyasi erkin amaçlarına ulaşmasına olanak sağlayan bir metot olarak görülmüştür.⁷ Sosyal bir olgu olarak ise savaş ilkel dönemlerde kabileler arasında, modern zamanlarda ise devletler arasında insan topluluklarının yürüttüğü mücadele olarak tanımlanmıştır.⁸ İnsanlık tarihinin gelişiminin dünya savaş tarihinin ilerleyişinden ayrı olarak düşünülmesi oldukça

¹ James T. Johnson, “Just War in the Thought of Paul Ramsey”, *The Journal of Religious Ethics*, 1991, c. 19, S. 2, s.183.

² Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri I*, Turhan Kitabevi, 1999, s.45

³ Online Etymology Dictionary, <http://www.etymonline.com/index.php?term=war>, (14.1.2016).

⁴ Etimoloji Türkçe, <http://www.etimolojiturkce.com/kelime/sav>, (14.1.2016).

⁵ Detaylı bilgi için bkz. Maurice R. Davie, *The Evolution of War: A Study of Its Role in Early Societies*, Dover Publications, 2003, ss. 5-9.

⁶ Carl von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, çev. Şiar Yalçın, Eriş Yayınları, 2003, s. 30.

⁷ Nicholo Machiavelli, *Prens*, çev. Nazım Güvenç, Anahtar Kitaplar Yamevi, 1999, s.97.

⁸ Encyclopedia Britannica, 14th ed., <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/635532/war> (3.5.2014)

güçtür. Bu nedenle savaş insanlık tarihini şekillendiren ana olgulardan sayılmaktadır.⁹ İnsanoğlunun geçmişinde bu denli yer kaplayan savaş kavramının asıl önemli yönü bir savaşta hangi tarafın haklı olduğudur. Savaşta yer alan tüm tarafların kuvvete başvurmak için bir gerekçe bulma arayışında olması hem kendi toplumları nezdinde, hem de diğer toplumlara karşı meşruiyet zemini oluşturma çabası olarak değerlendirilebilir. Böylece girilecek bir savaşta sadece toplumsal destek değil, aynı zamanda rakibe karşı bir ittifak oluşturmak da savaşın haklılığı ile savaşan tarafın haklılığını ön plana çıkarmıştır. İlk çağlardan günümüze kadar birçok düşünürlerin üzerinde uzlaştığı bir savaşın haklı olmasını gerektirecek ilk üç kriter Meşru otorite (*right [legitimate] authority*), haklı sebep (*just cause*), ve iyi niyettir (*right intention*). Bu kriterleri son çare (*last resort*), orantılı yöntem (*proportional means*) ve mantıklı beklenti (*reasonable prospect*) gibi üç kriter takip etmektedir.¹⁰

Çeşitli toplumların birbirlerine karşı kuvvet kullanma eğilimi ve uygulanacak kuvvetin haklı gerekçelerini arama çabası tarih boyunca devam etmiştir. Özellikle hangi hallerde güç kullanımına başvurulacağını net bir şekilde düzenlenmemiş olduğu 20. yüzyıl öncesinde, bir savaşın hangi durumda “haklı” olacağı sorunsalı uzun bir dönemin tartışma konusudur. İnsanlık tarihi kadar eski olan kuvvet kullanma olgusuna haklı gerekçeler aramak antik dönemlerden günümüze kadar süregelen bir çabadır. Antik dönem toplumlarındaki düşünce tarzları ve kültürler arasındaki tezatlıklar, toplumlar arası iletişimin sınırlı olması, doğal kaynaklara ve ticaret yollarına erişimde azami düzeyde rekabetin bulunması gruplar arasında sıkça sert çatışmaların çıkmasına sebep olmuştur.¹¹

1.1. Antik Dönemde Savaşın Haklılığı Üzerine

Antik dönemde yapılan savaşların en ilkel metotlarla sürdürülmesi ve mağlup tarafta yer alanların öldürülmesi veya köleleştirilmesiyle sonuçlanması savaşa başvurulması ve savaşın yürütülmesi hususunda belli kaidelerin oluşmadığı anlamına gelmemektedir. Örgütlü toplumların ortaya çıktığı tarihten günümüze kadar siyaseten organize olabilmiş her grubun egemen gücü, savaşı meşru kılan birtakım düzenlemelerle kendini bağlamıştır. Bunun en açık örneklerini savaş esnasında ciddi derecede sertlik gösteren Çin, Mısır, Yunan, Pers, Roma ve Babil uygarlıklarının bile kendi felsefelerine ve prensiplerine uygun olacak şekilde kuvvet kullanmayı düzenlediklerini görmekteyiz.¹²

⁹ Caner Taslaman – Feryal Taslaman, “Contemporary Just War Theory: Paul Ramsey And Michael Walzer”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2013, c. 15, S. 59, s.2.

¹⁰ Mona Fixdal – Dan Smith, “Humanitarian Intervention and Just War”, *Mershon International Studies Review*, 1998, c. 42, S. 2, s. 291.

¹¹ Ian Brownlie, *International Law And The Use Of Force By States*, Oxford University Press, London, 1963, s. 3.

¹² Sean D. Murphy, *Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving World Order*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1996, s. 35.

Ch'unch'iu dönemi (M.Ö 722-481) Çin uygarlığında hukuki bir kurum olarak kabul edilen savaş sadece bir birine denk devletlerarasında başvurulabilecek bir yöntem olarak kabul görmüştür. Feodal devletlerle bunlara bağlı beylikler arasında veya Çin hanedanlığına mensup devletlerle barbarlar arasında savaş yapılması söz konusu olmamıştır. Antik Hint uygarlığında savaşların toprak genişletme uğruna yapılamayacağı, sadece hayati derecede önemli konularda karşılıklı müzakerelerden sonuç alınamaması üzerine savaşa başvurulabileceği benimsenmiştir. Babil uygarlığı ise savaşları toprak genişletme amacı olan gönüllü savaşlarla kendi topraklarını savunmak durumunda kaldıkları zorunlu savaşlar olarak ikiye ayırmıştır.¹³ Bunun yanı sıra antik Hint, Mısır ve Yahudi uygarlıkları savaş esirlerine ve savaş esnasında muharip sınıfa mensup olmayanlara insanca davranılmasını düzenleyen kurallar oluşturmuşlardır. Ayrıca Aztek uygarlığının önceden kararlaştırılmış yer ve zamanda belli sayıda askerle savaştığı bilinmektedir.¹⁴

Antik Yunan döneminde ise şehir devletlerinin birbirlerine denk güçte olması ve bu şehir devletlerinin aynı dili konuşan ve aynı kültürden gelen Helen uygarlığının bir parçası olması nedeniyle kendi aralarında ortaya çıkacak bir savaşa sıcak bakmamışlardır. Bu nedenle şehir devletleri arasında yaşanan gerilimler çatışma olarak adlandırılmıştır.¹⁵ Helen kültüründen kökenlerini alarak savaşı sınırlamayı amaçlayan yazılı anlaşmalar ve gelenekler Antik Yunan'da M.Ö. 700 ile 450 yılları arasında etkili olmuştur. Antik Yunanlar savaşın resmî olarak ilan edilmesini, ateşkes anlaşmalarına -özellikle Olimpiyat esnasında- uyulmasını ve savaşların sadece yaz mevsiminde yapılmasını öngören kurallar geliştirmiştir.¹⁶

Antik Yunan kültürünün zenginliğini de gösteren savaşlarla ilgili düzenlemelerin uygulamasını sekteye uğratan olay Pelepones Savaşı olmuştur. M.Ö 431-404 yılları arasında devam eden Pelepones Savaşı sırasında tarafsızlığını korumak isteyen Melos adasına Atinalılar'ın göndermiş olduğu heyet Atina'ya destek çağrısında bulunmuş fakat Melos sakinleri tarafından kabul görmemiştir. Eğer Atinalılar haksızca Melos'u işgal etmeye kalkarsa Atina'nın rakiplerinin Atina'ya karşı birleşerek kendi yardımlarına geleceğini düşünen Melos sakinleri haklı oldukları için böyle bir savaşta kazanan taraf olacaklarına inanmaktaydılar. Tüm zamanların en meşhur ifadelerinden biri olan "güçlü olan ne gücü varsa onu yapar, zayıf olan ise neye katlanmak zorundaysa ona katlanır" cümlesi Atinalılar tarafından bu olayda sarf edilmiştir. Bağımsızlığından haklı

¹³ Brownli, a.g.e., s. 3

¹⁴ Paul Chirstopher, *The Ethics of War and Peace: An Introduction to Legal and Moral Issues*, Englewood Cliffs, Prentice Hall, 1994, ss. 9-10.

¹⁵ Fulya A. Ereker, "İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı", *Uluslararası İlişkiler*, 2004, c.1, S. 3, s. 5.

¹⁶ Alex Bellamy, *Just Wars from Cicero to Iraq*, Polity Press, Cambridge, 2006, ss.15-16

olarak vazgeçmeyen Melos'a M.Ö 416 yılında saldıran Atinalılar tüm Melos halkını katletmiştir.¹⁷ Bu bağlamda Tukidides, savaşın haklılığı ve güç arasındaki korelasyonun her zaman doğru orantılı olmayacağını gösteren ilk düşünür olmuştur Böylelikle yazılı tarihte haklılığı şüphe götürmeyen ilk savaş olarak karşımıza çıkan bu çatışmayı trajik bir şekilde haksız ama güçlü taraf olan Atina kazanmıştır. Güçlü olanın yerleşik savaş geleneklerine riayet göstermemesinin yanı sıra, Atina ile Sparta taraftarları arasında geçen çatışmaların ölüm kalım meselesine dönüşmesi geçmişte daha önemsiz konularda yapılan savaşlardaki kuralların kendiliğinden rafa kalkmasına yol açmıştır. Sonuç olarak haklı bir savaşın haksız bir galibi ortaya çıkmıştır.

Savaş ve savaşın meşru sebepleri üzerine düşüncelerini belirten antik dönem düşünürleri arasında Platon (M.Ö 427-347), Aristoteles (M.Ö 384-322) ve Cicero (M.Ö 106-43) yer almaktadır. Platon, savaşı artan nüfusun temel taleplerini karşılamak için yeni topraklara ihtiyaç duyan toplulukların toprak gereksinimleri yüzünden karşı karşıya geldiği zorunlu durumlar olarak açıklamıştır.¹⁸ Mutluluğa giden yolun adaletten geçtiğini vurgulayan Platon hak kavramının basit bir fikir olmadığına aksine bilimin meselesi olduğuna dikkat çekmiştir. İlaveten Platon, Thucydides'in (M.Ö 460-400) Melian Diyaloglarında bahsi geçen haksızlığın aslında güçlü olana hizmet etmediğinin anlaşılması hususuna da değinmiştir¹⁹. Peleponnez Savaşlarında güçlü olan Atina, Melos cephesinde başarı kazanmış fakat savaşı M.Ö. 404 yılında kaybetmiştir. Platon'a göre savaş insan toplumunun biri iyi, diğeri de kötü olmak üzere iki ebedi karakterini yansıtmaktadır. Devletlerin savaşmaktaki asıl gayesi insanın kötü karakterini baskılayarak iyi yönünü ortaya çıkarmak olduğundan savaşlar sadece barışa ulaşmak uğruna yapılmalıdır.²⁰ Savaşın amacı barışın yeniden tesis edilmesi olduğuna göre savaşta uygulanacak kuvvetin de sınırlandırılması gerekmektedir. Çünkü savaşın çıkmasına neden olanlar genelde toplum içindeki küçük bir azınlık gruptur ve toplumun tamamına yönelik bir şiddet uygulamaktan bu nedenle kaçınılmalıdır.²¹ Ayrıca Platon, devlet yöneticilerini Yunan şehir devletleri arasında çıkacak bir savaşta şehir yağmalamayı, şiddeti, köleleştirmeyi ve toplu katliamları yasaklayan düzenlemeler yapmaya davet etmiştir.²²

¹⁷ Thucydides, *The Peloponnesian War*, çev. R. Warner, Penguin Publishing, London, 1954, s. 18.

¹⁸ Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu – M. Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995, ss. 63-64.

¹⁹ Platon, *The Republic*, çev. D. Lee, Penguin Publishing, London, 2003, s. 351.

²⁰ Platon, *The Laws*, çev. T. Saunders, Penguin Publishing, London, 2005, s. 631.

²¹ Roland H. Bainton, *Christian Attitudes Toward War and Peace: A Historical Survey and Critical Re-Evaluation*, Abingdon Press, New York, 1960, s. 37.

²² Murphy, a.g.e., s.38.

Antik dönem Yunan uygarlığının bir diğer düşünürü Herakleitos'a (M.Ö 535-475) göre savaş, savaş tezatlıklar arasında cereyan etmekte ve Kosmos'taki her şeyin konumu savaş neticesinde belirlenmektedir. Bu nedenle savaş Kosmos'un sadece kurucu değil, aynı zamanda düzenleyici ilkesidir. Bu durumu "savaşın her şeyde ortak ve adaletin çatışma olduğu ve her şeyin zorunluluk sonucu çatışmayla meydana geldiği bilinmelidir"²³ ifadesi en iyi şekilde açıklamaktadır. Ayrıca "savaş her şeyin babası ve kralıdır: Kimini tanrı, kimini insan olarak ortaya çıkarır; kimini köle, kimini özgür kılar" diyen Herakleitos, savaşı kozmik ve antropolojik olarak iki açıdan değerlendiren Herakleitos kozmik savaşı bir arada bulunan nesnelere birbiriyle savaşı olarak tanımlarken, antropolojik savaşı insanın tutuku ve arzularına karşı savaşı şeklinde ifade etmektedir. Bu savaşın neticesinde birey özgür veya köle, tanrı ya da insan olur.²⁴

Herakleitos'un karşıtlıkların uyumu felsefesi var oluşu tezatlıklar üzerinden açıklayarak evrendeki nesnelere zıtlıklar arasındaki savaştan türediğini vurgular. Evrendeki güçlü, güçsüzü tarif ederken haklı da, haksızın ne olduğunu tanımlamaktadır. Bu sebeple bir savaşın haklılığı o savaştaki haksız tarafın varlığıyla ortaya çıkmakta veyahut bir savaşın haksız olduğunu iddia etmek o savaştaki haklı tarafı bulmakla mümkün olmaktadır. Buradan hareketle bir savaşın var olması o savaşta birbirine karşıt iki gurubun bulunduğuna işaret etmektedir. Güçlü ile güçsüz veya haklı ile haksız arasındaki savaş evrende bir sistemin kurmakla kalmayıp onun devamlılığını da sağlamaktadır.

Antik Yunan uygarlığının bir başka öne çıkan figürü olan Aristoteles meşhur eseri *Politika*'da savaş kavramına da değinmiştir. Aristoteles'e göre savaş başkalarına yardım etmenin, refah düzeyi yüksek bir hayata sahip olmanın ve böyle bir yaşamı başkalarıyla paylaşmanın bir yoludur.²⁵ Aristoteles savaşın meşru sebeplerini belirleyen ve hatta "haklı savaş" kavramını kullanan ilk düşünür olmuştur.²⁶ *Politika* adlı eserinde aşağıdaki ifadelerle yer veren Aristoteles için Yunan olmayan ve Yunanlara hizmet etmeyi reddedenlere karşı açılan tüm savaşların haklı savaş olduğu varsayımında bulunulabilir.

Doğanın amaçsız bir şey yaratmadığına, boşu boşuna bir şey yapmadığına inanmakta haklıysak, doğa tüm şeyleri özel olarak insan için yapmış olmalıdır. Buna göre savaş sanatının mülkiyet edinme yollarından biri olması doğa'nın tasarısının bir parçasıdır; bu sanatın, gerek vahşi hayvanlara, gerekse doğadan

²³ Herakleitos, *Fragmanlar*, çev. Cengiz Çakmak, Kabalcı Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 193.

²⁴ Herakleitos, a.g.e.; s. 137.

²⁵ Murphy, a.g.e., s.37.

²⁶ Frederick H. Russell, *The Just War in the Middle Ages*, Cambridge University Press, Cambridge, 1975, ss. 3-4.

yöneltmek için yaratılmış oldukları halde boyun eğmeyen insanlara karşı kullanılması gerekir; çünkü doğadan haklı olan savaş türü budur.²⁷

Aristoteles'e göre savaşa başvurmanın beş meşru nedeni vardır: nefsi-müdafaa, müttefiklere yardım etme, zarar verenlerden intikam alma, kendilerini yönetecek durumda olmayanların üzerinde otoriteyi devam ettirme ve devlet için avantaj sağlayacak zafer elde etme.²⁸ Buradan da anlaşılacağı üzere Aristoteles savaşa başvurmanın hangi hallerde meşru olacağını ve hangi savaşın haklı savaş olarak adlandırılacağını sistemli bir biçimde açıklamaya çalışan ilk düşünür olma özelliğine sahiptir. Aristoteles *Politika* adlı kitabında savaşın barış için yapıldığı²⁹ ve askerlik eğitiminin bizi başkalarının denetimine girmekten kurtardığına³⁰ vurgu yapsa da gerçekte durumun böyle olmadığını ve yöneticilerin diğer toplumlar üzerinde egemenlik kurmaya çalıştığını aşağıdaki ifadelerden anlamaktayız:

...bir devlet adamının görevinin rızaları olsun olmasın, başkalarını nasıl yönetebileceğini, onlara nasıl egemen olabileceğini düşünmeye indirgenmesinin ne kadar akılsızca bir şey olduğunu göreceğiz. Kendi içinde bile yasal olmayan bir şey, nasıl olur da devlet adamlığının ya da yasa koyuculuğunun bir parçası sayılabilir? Her ne pahasına olursa olsun, yalnız adaletle değil, hakkı hiçe sayarak da egemenlik yapmak, düpedüz yasallığa aykırıdır ve salt erki olmak, hakkı da olmak demek değildir. ... Ne var ki, çoğu insanlar (despotça) egemenlikle devlet yönetimini aynı şey sayıyor gibidirler; bunlar birey olarak kendileri için adil ya da yararlı bulmadıkları bir şeyi başkalarına yapmaktan çekinmezler. Kendileri için ve kendi aralarında adil bir yönetim isterler, fakat başkalarına karşı davranışlarda neyin adil olduğuna neyin olmadığına aldırış etmezler.³¹

Yukarıdaki görüşlerden de anlaşılacağı üzere Aristoteles egemenliğin adaleti gölgelemesine karşıdır. Sadece yönetme gücünü ellerinde bulundurdıkları için neyin haklı olduğunu kendileri ve başkaları için farklılaştırarak çifte standart uygulayan devlet adamlarını eleştiren Aristoteles aslında teorik olarak bahsedilen adalet, hak ve egemenlik gibi kavramların sadece belirli bir zümre için geçerli olduğunu vurgulamaktadır.

Toplumlar arası ilişkilerde kuvvete başvurmayı ve kuvvet uygulamayı sınırlandırmaya veya düzenlemeye çalışan çeşitli antik dönem uygarlıkları arasında en önemli yere sahip olan Hıristiyanlık öncesi Roma İmparatorluğu haklı savaş geleneğinin temellerinin atılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Antik Roma uygarlığında savaşa başvurmanın ön koşulu olarak göze çarpan ilkeler

²⁷ Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s.19.

²⁸ Aristoteles, *The Politics*, trans. E. Baker, Oxford Paperbacks, Oxford, 1998, s. 199.

²⁹ Aristoteles, 1993, 222.

³⁰ Aristoteles, 1993, 224.

³¹ Aristoteles, *Politika*, 1993, ss. 199-200.

arasında herhangi bir şekilde oluşan zararın, zararı gerçekleştiren tarafından tazmin edilmemesi³², haksız bir şekilde alınan bir yerin geri alınması, toprakların savunulması ve bir kötülüğün cezalandırılması yer almaktadır.³³ Roma hukukunda savaş kararı *fetial*³⁴ kanunu tarafından verilmekteydi. *Fetial* kanununa göre Senato, Roma İmparatorluğunun taleplerini düşman devlete bildirmek üzere bir temsilci heyeti göndermekte ve sonrasında otuz üç gün içinde cevap beklemekteydi. Eğer bu zaman zarfı içinde Roma'nın taleplerinin reddedilmesi veya taleplere yönelik bir cevap gönderilmemesi durumunda savaş ilan edilebilirdi. Fakat böyle bir durumda dahi önerilen savaş kararının onaylanması dinî liderlerin (*fetial*) inisiyatifindeydi.³⁵ Roma İmparatorluğu'nun *fetial* kanununu benimsemesinin altında yatan temel neden savaşta kazanılacak zaferin Tanrı'yı memnun etmeye bağlı olduğunu düşünmelerinden kaynaklanmaktadır.³⁶ Çünkü zafer Tanrı tarafından verilen bir hediye olarak kabul edilmekte ve böylelikle Tanrı, savaşta ele geçirilen yerlerin meşruiyetini sağlamaktadır.³⁷ Buradan hareketle zaferle sonuçlanan savaş zaman zaman haklı savaş olarak kabul eden Antik Yunan düşünürleri³⁸ gibi Roma dönemi için de kazanılan savaşın haklı savaş olduğu ifade edilebilir.

Savaşın haklı gerekçeleri üzerine düşünen Romalı filozof Cicero ahlaklı bir devlet adamının eğer mümkünse savaş önlemesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Savaşmanın haklılığı, barışın devamlılığını sağlayan bir araç olduğu sürece geçerliliğini koruyacaktır.³⁹ Barışı sağlamak için yapılan savaşlar ile hayatta kalmak için yapılan savaşlar arasındaki ayrımın altını çizen Cicero, hayatta kalmak uğruna yapılan savaşlarda barışı sürdürmek için yapılan savaşlara nazaran daha fazla şiddet kullanıldığını ifade etmektedir.⁴⁰ Cicero hiçbir savaşın meşru bir otorite tarafından resmen ilan edilmeden haklı olamayacağını

³² Elif Uzun, "Haklı Savaş Düşüncesinin Batılı Kökleri: İlk Çağlardan Yirmi Birinci Yüzyıla Jus Ad Bellum Kavramı", 2010, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, c. 6, S. 21, s.21.

³³ James Turner Johnson, "Historical Roots and Sources of the Just War Tradition in Western Culture", John Kelsay - James Turner Johnson (der.), *Just War and Jihad: Historical and Theoretical Perspectives on War and Peace in Western and Islamic Traditions*, Greenwood Press, New York 1991, s. 6.

³⁴ Hıristiyanlık öncesi Roma imparatorluğunda din adamlarına verilen ad.

³⁵ William V. Harris, *War and Imperialism in Republican Rome: 327-70 B.C.*, Clarendon Press, Oxford, 1979, s.167.

³⁶ William Reginald Halliday, *Lectures on the History of Roman religion from Numa to Augustus*, Hodder & Stoughton, London, 1922, s. 114.

³⁷ Joachim von Elbe, "The Evolution of the Concept of the Just War in International Law", *The American Journal of International Law*, 1939, c.33, S. 4, s. 666.

³⁸ Arthur Nussbaum, "Just War: A Legal Concept?", *Michigan Law Review*, 1943, c. 42, S. 3, 453,

³⁹ Murphy a.g.e., s. 39.

⁴⁰ Robert N. Wilkin, *Eternal Lawyer: A Legal Biography of Cicero*, MacMillan Publishing, New York, 1947, s. 65.

belirtmiştir.⁴¹ Bu sayede muhtemel bir iç savaşın çıkması asgari düzeye indirilebilecektir.⁴² Özellikle haklı savaş geleneğinde yer alan meşru otorite (*right authority*) kavramının ilk akademik öncüllerini Cicero'da görmekteyiz. Ayrıca savaşın başvurulması gereken son çare olduğunu belirten⁴³ Cicero, bir devletin savaş durumunda olduğu düşmanlarına karşı başvuracağı cezalandırma ve karşılık verme yöntemlerinde bir sınırlamaya gidilmesi gerektiğini de savunmuştur.⁴⁴

Antik Yunan dönemi doğal hukuk anlayışındaki gelişmeler Avrupa ve diğer bölgelerde kuvvet kullanmayla ilgili hukuki gelişimin temellerinin atılmasına yardımcı olmuştur.⁴⁵ Bu durum Roma İmparatorluğu döneminden itibaren kendini göstermeye başlamıştır. Her ne kadar Roma siyasi bakımdan Antik Yunanı fethetmişse de, Yunan medeniyetinin fikir dünyası tarafından ele geçirilmekten kurtulamamıştır.⁴⁶ Fakat Romalı düşünür Cicero'nun savaş hukukuyla ilgili geniş kapsamlı çalışmalar yapmış olması ve Roma ile yabancılar arasındaki ilişkileri düzenleyen kavimler hukukunun (*Jus Gentium*) ilan edilmiş olması nedeniyle Roma uygarlığının savaş hukuku, Yunan medeniyetinin geliştirmiş olduğu savaş hukukundan daha ileri seviyededir.⁴⁷ Sonuç olarak Antik dönem medeniyetlerinin kendi felsefe ve hukuk anlayışlarında tam olarak gelişmemiş dahi olsa kuvvet kullanmayla ilgili bazı kısıtlamaların olduğunu görmekteyiz. Bu tür uygulamalar bugün anladığımız anlamda uluslararası hukuka karşılık gelirse de, orta çağda güçlenerek modern dönem uluslararası hukuku etkileyen haklı savaş kavramının ortaya çıkışının habercisi olmuştur.⁴⁸

2. Erken Dönem Hıristiyanlık Anlayışında Pasifizm ve Haklı Savaş

...kötüye karşı direnmeyin. Sağ yanağınıza bir tokat atana öbür yanağınızı da çevirin.⁴⁹

Hıristiyanlığın ortaya çıkışı ve yaygınlaşmaya başlaması bu dinin taraftarları arasında pasifist düşüncenin benimsenmesine yol açmıştır. Hz. İsa'nın öğretileri ve İncil'in gösterdiği yolun barışçıl oluşuna inanan ilk dönem Hıristiyanlar için savaşmak tamamıyla dinle bağdaşmayan bir davranış olarak kabul görmüştür. Böylelikle pasifist düşünce Hıristiyanlığın ortaya çıkışından itibaren yaklaşık ilk üç yüzyıl boyunca önde gelen bir kavram olarak varlığını

⁴¹ Brownlie, a.g.e., s.4

⁴² Cicero, *De Officiis*, Çev. W. Miller, Harvard University Press, Cambridge, 1961, s. 37.

⁴³ Nussbaum, a.g.m., s.455

⁴⁴ Cicero, 1961, s. 39.

⁴⁵ Murphy, a.g.e., ss. 38-39

⁴⁶ Muhammed Hamidullah, *İslamda Devlet İdaresi*, Nur Yayınları, 1979, s. 102.

⁴⁷ David J. Bederman, *International Law in Antiquity*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.

⁴⁸ Murphy, a.g.e., ss. 39-40.

⁴⁹ İncil/Matta 5:39.

korumuştur.⁵⁰ Pasifist kanadın hararetle savunduğu savaşın asla meşrulaştırılamayacağı fikrinin yaygınlaşmasıyla,⁵¹ Roma İmparatorluğu döneminde önemli gelişme sağlayan haklı savaş kavramı ve Roma'nın kendine özgü savaş hukuku olan *collegium fetiale* unutulmaya yüz tutmuştur.⁵² Bu durumun temelinde ise amacı ve sebebi her ne olursa olsun en basit haliyle bile savaşın cinayetten farkının ayırt edilemeyişi ve insanları öldürmeye onay verebilecek ahlaki otoritenin bulunamayışı yer almıştır.⁵³ İnsan öldürmenin günah oluşu nedeniyle orduya katılımın da günah olduğu, ilk dönem Hıristiyan inancında en baskın unsur olmuştur.⁵⁴ Bu yüzden ilk dönem Hıristiyan inancına göre savaşlar, dünyevi hırslarla yapılan ve Tanrı'ya karşı gelinerek ilahi olandan vazgeçilen olaylar şeklinde yorumlanabilir.

Eski Ahit'ten farklı olarak Yeni Ahit'in Hıristiyan inancına daha barışçıl ve savaşa karşı ön yargılı bir yaklaşım getirdiğine inanılmıştır. Bu duruma örnek olarak İncil'den bazı ayetler aşağıda gösterilmiştir:

...elinizden geldiğince bütün insanlarla barış içinde yaşayın. Sevgili kardeşler kendi öcünüzü kendiniz almayın; bunu Tanrı'nın gazabına bırakın. Çünkü şöyle yazılmıştır: "Rab diyor ki, Öç benimdir, kötülüğün karşılığını ben vereceğim." Ama "Düşmanın acıkmışsa onu doyur, susamışsa su ver. Bunu yapmakla onu utanca boğarsın." Kötülüğe yenilme, kötülüğü iyilikle yen.⁵⁵

...kılıcımı yerine koy...kılıç çekenlerin hepsi kılıçla ölecek.⁵⁶
Ne mutlu barışı sağlayanlara! Onlara Tanrı oğulları denecek.⁵⁷

Yukarıdaki ayetler erken dönem Hıristiyanlık inancında baskın unsur olarak algılanan barışçıl yaklaşımın temelinde yer alan ayetlerden bazılarıdır. İntikam almaktan ve savaşmaktan kaçınmayı öğütleyen İncil ayetleri barışı sağlayanların mutluluğa ereceğini oldukça iddialı bir ifadeyle vurgulamıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere pasifist anlayışın teolojik temellerini şekillendiren İncil, o dönemin Hıristiyan dünyası için pasifist düşüncenin güdüleyici unsuru olmuştur.

⁵⁰ Gregory M. Reichberg, "Norms of War in Roman Catholic Christianity", Vasselin Popovski vd. (der), *World Religions and Norms of War*, United Nations University Press, 2009, s. 142.

⁵¹ Inis L. Claude, Jr., *Just Wars: Doctrines and Institutions*, *Political Science Quarterly*, c. 95, S. 1, s.85.

⁵² Nussbaum, a.g.m., s. 455.

⁵³ Claude, Jr., a.g.m., s. 86.

⁵⁴ Uzun, a.g.m. s.21.

⁵⁵ İncil/Matta 12:18-21.

⁵⁶ İncil/Matta 26:52.

⁵⁷ İncil/Matta 5:9.

Hıristiyanlığın pasifist tavrını yüceltenlerin başında gelen Tertullian (M.S. 160-225), İncil'deki barışı vurgulayan ayetlere rağmen bir Hıristiyan'ın nasıl savaşabileceği sorunu üzerine düşünmüştür. Bir diğer önde gelen din adamı Origen (M.S. 184-253) ise Hıristiyanların kılıçlarını bırakarak savaşmayı daha fazla öğrenmemeleri ve Hz. İsa'nın yolundan giderek barışın temsilcileri olmaları gerektiğinin altını çizmiştir.⁵⁸ Ayrıca Origen Hıristiyanların Tanrı'yla olan güçlü bağları nedeniyle askerlik hizmetinin dışında kalmalarını vurgularken, Tertullian, Roma ordusundaki putperestlik tehlikesine dikkat çekmiş ve böyle bir orduda inançlı bir Hıristiyanın bulunmaması gerektiğini düşünmüştür.⁵⁹ İlk dönem Hıristiyanlık inanisinde savaş karşıtı tutumun aslında adam öldürmekten kaçınmak yerine Roma ordusuna katıldıkları takdirde bazı paganist dinî ritüellere katılmak zorunda kalacak Hıristiyanların inançlarını muhafaza etme arzusu olduğunu savunan görüşler de mevcuttur.⁶⁰ Kısaca özetlemek gerekirse, Hıristiyanların orduda yer almamaları ve dolayısıyla pasifist tavrın ortaya çıkması iki ana neden etrafında açıklanabilir. İlk olarak Roma İmparatorluğu ile Hıristiyanlar arasındaki ilişki en başından beri olumsuz bir seyir izlemiştir. Bunun nedeni ise Roma'nın Hıristiyanlara baskı uygulaması, Hıristiyanların da Roma'yı din düşmanı olarak görmeleridir.⁶¹ İkinci husus ise Hıristiyanların Hz. İsa'nın yeniden yeryüzüne gelişinin çok yakın olduğunu düşünmeleri nedeniyle kendilerini Hz. İsa gelene kadar toplumsal hayattan soyutlamaları olmuştur.⁶² Sonuç olarak Hz. İsa'nın yeniden yeryüzüne inişini inzivaya çekilerek beklemeye başlayan Hıristiyanlar hem askerlikten hem de diğer kamu görevlerinden uzak durmuşlardır.

Hıristiyanların sosyal hayattan ve askerlik hizmetinden geri durmaları Roma İmparatorluğu içinde çeşitli tartışmalara neden olmuştur. Bu durum dönemin önemli pagan yazarlarından biri olan Celsus (M.S 2. yy) tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Celsus, Roma'da yaşayan herkesin Hıristiyanlar gibi davranarak Roma'nın korunmasında üzerine düşen vazifeden kaçınması halinde, Roma İmparatorluğu'nun barbar kavimlerin saldırıları altında yok olmaya mahkûm olacağına dikkat çekmiştir. Bu eleştiriye dönemin iki önemli Hıristiyan yazarı Tertullian ve Origen'den cevap gecikmemiştir. Tertullian Hıristiyanlar savaşmasa bile Roma'nın ve hukukun korunması için Tanrı'ya daima dua ettiklerini vurgulayarak Hıristiyanların savaşa katılmamalarındaki sebebin Roma ordusundaki putperestlik ve askerlik hizmetinin İncil'in öğretileriyle

⁵⁸ David L. Clough – Brian Stiltner, *Faith And Force: A Christian Debate About War*, Georgetown University Press, Washington, 2007, s. 41.

⁵⁹ Bellamy, a.g.e, s. 22.

⁶⁰ Clough – Stiltner, a.g.e., s.41

⁶¹ Bainton, a.g.e., s. 74.

⁶² Bainton, a.g.e., ss. 62-63.

bağdaşmaması olarak belirtmiştir.⁶³ Öte yandan Origen, Celsus'un eleştirisini daha zekice yanıtlamıştır. Roma'nın Hıristiyanlığın öğretilerine uygun bir şekilde davranması halinde barbarların da Hıristiyanlaşacağını ve böylelikle Roma'ya saldırıların duracağını belirtmiştir.⁶⁴

Aslında ilk dönem Hıristiyanlar için saf bir pasifist fikirden ziyade dünyevi bir savaşın tarafı olmak istemeyenler denilmesi daha uygun olacaktır.⁶⁵ Çünkü Roma medeniyetinin ilk taslağını oluşturduğu haklı savaş (*justum bellum*) kavramının yeniden şekillendirilmesi Roma'dan Hıristiyanlığa miras kalmıştır.⁶⁶ Bunun en önemli göstergesi haklı savaş düşüncesi ve pasifizm arasında büyük ölçüde ortak nokta olan şiddete duyulan güvensizlik⁶⁷ ve kuvvet kullanmaya karşı önyargıdır.⁶⁸ Bu nedenle pasifist düşünce ilerleyen süreçte yerini, bazı hallerde Tanrı'nın bahsettiklerini Tanrı adına korumak üzere yapılan savaşlara meşruiyet kazandırma geleneğine bırakmıştır.

Tertullian ve Origen gibi din adamları Hıristiyanlığın barışçıl yönlerini ön plana çıkararak pasifizmi övseler de, Roma ordusuna 173 yılından itibaren Hıristiyan askerler katılmaya başlamıştır.⁶⁹ Hıristiyanlar Roma İmparatorluğu'nun kamu hizmetlerinde görünür olmaya başladıkça Hıristiyan inancının öğretileri de sosyal hayatın bir parçası olmaya başlamıştır. Bu süreç Roma'nın Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul ettiği 313 yılına kadar artarak devam etmiştir. Roma imparatorluğunun ikiye ayrılışıyla sonuçlanan süreçte ilk dönem Hıristiyanlığının pasifist tavrının Roma'ya ve kurduğu düzene zarar vereceği inancında olan Ambrose (M.S 340-397) ve Augustine (354-430) gibi din adamları savaşların da belli hallerde yapılabileceği vurgusunda bulunmuşlardır.⁷⁰ Buradan hareketle Roma'nın Hıristiyanlığı kabulü sonrasında Roma ne kadar Hıristiyanlaştıysa, Hıristiyanlığın da bir o kadar Romalılaştırma sürecine girdiği

⁶³ Louis J. Swift, *Early Fathers on War and Military Service*, Michael Glazier Publishing, Wilmington, 1983, ss. 38-39.

⁶⁴ James T. Johnson, *The Quest for Peace: Three Moral Traditions in Western Cultural History*, Princeton University Press, 1987, ss. 25-29.

⁶⁵ Charles Mathewes, "Just War and the Theology of Evil", *Nova et Vetera (English Edition)*, 2012, c. 10, S. 4, s. 1159.

⁶⁶ Von Elbe, a.g.m., s. 667.

⁶⁷ James T. Johnson, "On Keeping Faith: The Use of History for Religious Ethics", *Journal of Religious Ethics*, 1979, c7, S. 1, s. 113.

⁶⁸ James F. Childress, "Just War Criteria, içinde Thomas A. Shannon (der.), War or Peace? The Search for New Answers, Maryknoll, 1980, s. 45-50.

⁶⁹ Bellamy, a.g.e., s.21

⁷⁰ Detaylı bilgi için bkz. Ambrose, *De Officiis Ministrorum* 1. Kitap, 36. Bölüm; Ambrose, *The City of God*, <http://www.newadvent.org/fathers/120119.htm> (14.12.2015)

ifade edilebilir. Bu ise Roma'yı korumak Hıristiyanlığı korumaktır anlayışının süratle benimsenmesine yardımcı olmuştur.⁷¹

Milan piskoposu Ambrose diğer Hıristiyanları korumak için kuvvet kullanmayı teşvik etmiş; hatta bazı hallerde kuvvet kullanmayı ahlaki bir gereklilik olarak görmüştür.⁷² Ambrose barbarlar tarafından yapılan saldırılarda Roma'nın savunulması fikrini Kilise'nin de desteklemesi gerektiğini ifade etmiştir.⁷³ Bir başka deyişle Ambrose için Roma İmparatorluğu ve Hıristiyanlık inancı kurtuluş için gerekli ve birbirine bağlı unsurlar olmuştur.⁷⁴ Ambrose'nin kendinden önceki Hıristiyan din adamları ve Cicero'dan ayrılan en önemli yönü savaşı Hıristiyanlıkla bütünleştirme çabasının ilk örneklerini vermiş olmasıdır. Bu girişim Augustine'den modern dönem haklı savaş düşünürlerine kadar etkili olmuştur. Ambrose'nin bu çabasının altında aslında yaşadığı dönemim gelişmelerinin yattığını söylemek pek yanlış olmayacaktır. Öncelikle Hıristiyanlığın pasifist duruşunu destekleyen, putperestlikten kaçınmaya çalışan ve devletten baskı gören diğer din adamlarından farklı olarak Ambrose, Hıristiyanlığı resmen kabul etmiş bir Roma İmparatorluğunda dünyaya gelmiştir. Ayrıca bu dönem barbar kabilelerin saldırıları altında Roma'nın görkemli günlerini geride bıraktığı bir zaman dilimine denk düşmektedir. Bu yüzden Ambrose Hıristiyanlıkla Roma'yı eş değer görerek Roma'yı savunmayı dini savunmakla bir tutmuştur.

Augustine de tıpkı Ambrose gibi Roma İmparatorluğunun barbar kavimlerin saldırısına maruz kalışına tanık olmuştur. Roma'ya musallat olan iç karışıklıkların, yağmaların ve barbar kavimlerin saldırılarının Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde paganların putperestliği yüzünden olduğunu düşünen Hıristiyanlar, Roma'da hakim konuma geldikten sonra da aynı olumsuzlukların devam etmesi üzerine paganlar tarafından eleştirilmiştir. İlk dönem Hıristiyanlarının savaşın işlenen günahlar yüzünden çıktığı⁷⁵ anlayışı Augustine döneminde önemli ölçüde değişmeye başlamıştır. Ayrıca savaşı cinayetle eş değerde tutan Hıristiyanlık anlayışının temellerinin sarsılmaya başlaması da yine bu dönemde ortaya çıkmıştır

⁷¹ Detaylı Bilgi için bkz. Johnson, *a.g.e.*, s.87; Stanley Windass, *Christianity Versus Violence: A Social And Historical Study Of War And Christianity*, Sheed and Ward, London, 1964, ss. 20-21.

⁷² John Mark Mattox, *St. Augustine and Theory of Just War*, Continuum Books, 2006, s. 20.

⁷³ Clough – Stiltner, *a.g.e.*, s.42

⁷⁴ Frederick H. Russel, "Only Something Good Can Be Evil: The Genesis of Augustine's Secular Ambivalence", *Theological Studies*, 1990, c. 51, S. 4, s. 715.

⁷⁵ Mathew A. Shadle, *The Origins of War A Catholic Perspective*, Georgetown University Press, 2011, s. 17.

İnsan öldürme, barışı bozma ve dünyevi ihtiraslar uğruna Tanrı'nın yolundan sapma; tüm bu günahlar savaşın tam ortasında yer almaktaydı. Buna rağmen cinayetle eş değer görülen savaş anlayışı değişme göstermişti. Bunun sebebini anlamamıza savaşı sorgulamaya başlayan Augustine'nin savaştaki asıl kötülüğü açıkladığı aşağıdaki satırlar yardımcı olacaktır:

“Savaştaki kötülük nedir? Bazıları boyun eğerek huzur içinde yaşarken, yakın bir zamanda ne de olsa ölecek kişilerin ölmesi midir? Savaştaki gerçek kötülük şiddete duyulan sevgi, kinci zulüm, katı ve acımasız düşmanlık, vahşice karşı koyma, gücü arzulama vb.dir...”⁷⁶

Savaşın asıl kötü yanının adam öldürmekten ziyade, adam öldürmeyi sevmek, şiddet göstermek yerine şiddeti arzulamak olduğu Augustine'in sözlerinden anlaşılmaktadır. Bir Hıristiyanın günah işlemekten sakınarak nasıl savaşaacağı sorusuna yanıt arayan Augustine, savaşın haklı olması durumunda günah olmaktan çıkacağını savunmuştur.⁷⁷ Augustine dünyevi bir lider etrafında güç ve intikam için yapılan savaşların haksız olduğunu; fakat ilahi bir buyruğu yerine getirmek için veya savunma amaçlı savaşların haklı olduğunu vurgulamıştır.⁷⁸

Augustine'in savaşın haklı olabilmesi için üç temel koşul geliştirdiğini söylemek mümkündür. Öncelikle haklı savaş maruz kalınan zararın tazmini için yapılandır. Augustine'in aşağıdaki haklı savaş tanımını direk olarak yukarıdaki ifadeyi doğrulamaktadır.

Haklı savaşlar genellikle verilen zararı tazmin etmek için zarara uğratan devletin söz konusu suçu işleyen vatandaşlarına ceza vermeyi veya haksızca elde ettiklerini geri vermeyi savsaklaması durumunda başvurulacak kuvvet kullanma şeklinde tanımlanmaktadır. Dahası böyle bir savaş şüphesiz ki Tanrı'nın bizzat emrettiği üzere haklıdır.⁷⁹

Haklı savaşın ana gayesi toprak işgali, zafer veya zenginlikten çok suç işleyen veya zarar veren devleti cezalandırmaktır.⁸⁰ İkinci olarak bir devletin nefsi müdafaa durumunda kullanacağı kuvvet de Augustine tarafından haklı savaş olarak görülmektedir.⁸¹ Ayrıca iyi bir devlet adamı yeni topraklar elde etme veya yağmalama amacıyla yapılan savaşlardan sakınarak sadece haklı olan savaşa

⁷⁶ Augustine, *Anti-Manichaen Writings*, XXII. Kitap 74. Bölüm, <http://www.logoslibrary.org/augustine/faustus/2274.html> (13.01.2016)

⁷⁷ Claude, Jr., a.g.m., s. 87.

⁷⁸ Murphy, a.g.e., s.40

⁷⁹ Augustine, *Questions on the Heptateuch*, VI, x PL 34, s.781.

⁸⁰ Herbert A. Deane, *The Political and the Social Ideas of St. Augustine*, Columbia University Press, London, 1963, s. 160.

⁸¹ Bellamy, a.g.e., s.28

gireceğinden⁸² kuvvet kullanmaktaki amacın yanlış yapan devleti engellemek olduğu sonucuna varılabilir. Bu ise bizi haklı savaşı yürüten tarafın şan, şöhret, prestij ve güç kazanmanın ötesinde doğru olanı yeniden egemen kılmak gibi iyi bir niyeti (*right intention*) olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Augustine'e göre, maruz kalınan herhangi bir zararı tazmin etmek veya kendini savunmak için iyi niyetle yapılacak savaşın haklı olduğu sonucuna varılabilir. Augustine Roma İmparatorluğu'nun ve Hıristiyan dininin geleneklerini bir araya getirerek Hıristiyanların da savaşta yer alabileceğini savunan bir orta yol geliştirmiş olması nedeniyle⁸³ haklı savaş düşüncesinin gerçek anlamda sistemleştirilmesine katkı sağlayan ilk düşünür olmuştur.⁸⁴

Sonuç olarak, Hıristiyanlıkla birlikte gelişen pasifist düşünce Hz. İsa'nın öğretilerinin ve İncil'in gösterdiği yolun barışçıl oluşunu vurgulayarak savaşın dinle bağdaşmadığını ortaya koymuştur. Pasifizmin güç kazanması savaşın hiçbir şekilde meşrulaştırılamayacağı düşüncesinin kök salmasına neden olmuştur. Böylece Roma imparatorluğunun savaş hukuku olan *collegium fetiale* zamanla unutulmuş ve haklı savaş kavramının gelişmesi tamamıyla durmuştur. Kısaca ilk dönem Hıristiyanlar için savaş, dünyevi arzular uğruna uhrevi olanı terk etme anlamına geldiğinden savaş düşüncesi hiçbir şekilde meşru görülmemiştir.

3. Kilise Hukukunda Haklı Savaş

Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması ve Batı Roma'nın yıkılışı Avrupa'yı siyasal istikrarsızlığa ve güç mücadelesine doğru sürüklemiştir. Tüm Ortaçağ'a damgasını vuran feodal düzen böyle bir siyasi ortamda doğmuş ve siyasi gücün yukardan aşağıya doğru azalarak dağılmasına neden olmuştur. Böylelikle egemenlik ve güç krallar, prensler, lordlar, baronlar ve vassallardan oluşan geniş bir skalaya yayılmıştır. Kilise ise tüm bu sınıfların üzerinde bir güce dönüşerek Avrupa siyasetine yön veren en önemli unsur olarak yükselişe geçmiştir. Avrupa'nın Ortaçağ boyunca devam eden siyasi istikrarsızlığı haklı savaş kavramının uzunca bir süre ana gündemin dışında kalmasına neden olmuştur.

Papa VII. Gregory'nin 11. yüzyılın sonlarına doğru Kilise'nin bazı kurumları üzerindeki dünyevi otoriteyi reddederek Kiliseyi bağımsız bir kurum haline getirmesi Kilise hukukunun resmî bir statü kazanmasını hızlandırmıştır.⁸⁵ Tüm Avrupa'da baskın bir siyasi erkin olamaması yüzünden sürekli çatışma halinde bulunan Avrupa, Kilise'nin bu hamlesiyle bir bakıma aradığı üstün gücü bulmuş, bir bakıma ise dünyevi ve ilahi gücün çıkar çatışması yaşayacağı bir döneme girmiştir. Kilisenin bağımsız bir güç olarak ortaya çıktığı 12. yüzyıla

⁸² Deane, a.g.e., ss. 158-159.

⁸³ Nussbaum, a.g.m., s. 455.

⁸⁴ Uzun, a.g.m., s. 22.

⁸⁵ Bellamy, a.g.e., s. 31.

kadar geçirdiği süreç içinde haklı savaşla ilgili çeşitli girişimleri olmasına rağmen, kuramın bütünsel bir sistematığe kavuşması Bolonyalı hukukçu Gratian'ın *Dectrum* adlı eseriyle mümkün olabilmıştır.⁸⁶ Gratian'ın savaşın haklı olabilmesi için bir haksızlığı gidermek amacıyla meşru bir otorite tarafından savaş ilan edilmesi gerektiğini vurguladığı *Dectrum* adlı çalışması, böylelikle Augustine ve diğer düşünürlerin eserleriyle birlikte Thomas Aquinas'a kalan önemli bir kaynak olmuştur.⁸⁷ Gratian'ın bu eseri haklı savaş geleneğine yön veren çok önemli kaynaklardan biri olagelmıştır.⁸⁸

Gratian, haklı savaşın doğası, savaşın ve öldürmenin meşrulaştırılıp meşrulaştırılamayacağı, savaş esnasında uyulması gereken kurallar ve meşru otorite unsurlarına odaklanmıştır.⁸⁹ Bu yönüyle Gratian kendinden önce haklı savaş kavramı üzerinde düşünen Cicero, Ambrose ve Augustine gibi düşünürlerle benzer özellikler sergilemektedir. Gratian'ın en bariz farklılığı ise savaşın haklılığı üzerine olan düşüncesini uzunca bir aradan sonra Ortaçağ'ın dogmatik felsefesi içinde gerçekleştirmiş olmasıdır. Gratian'ın *Dectrum* adlı eserinin haklı savaş düşüncesinin gelişimine önemli noktalarda katkıda bulunduğu ifade edilebilir. İlk olarak Gratian'a göre savaş, daha önceden verilen zararın tazmini için yapılırsa meşruiyet kazanacaktır. Eserde ikinci olarak bir savaşta savaşan ve savaşmayan ayrımının yapılması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Özellikle *jus in bello* kapsamına giren savaş esnasında muharip ve muharip olmayan ayrımının gözetilmesi kuralının gelişimine Ortaçağ'da yaygınlaşan bir kurum olan şövalyeliğin de olumlu yönde katkısı olmuştur. Son olarak Gratian meşru otorite kapsamında ayrıma giderek dünyevi ve ilahi iki önemli otorite olduğunu vurgulamıştır. Bunlardan ilki önceden yapılan bir yanlış düzeltmek için haklı savaş ilan ederken, ikincisi Hıristiyanlığın birlik ve bütünlüğünü korumak için Kilise tarafından ilan edilen kutsal savaşlardır.⁹⁰

Seküler ve dinî otorite ayrımına gidilen Ortaçağ Avrupa'sında dünyevi otoriteyi temsil eden yöneticilerin haklı savaşı ile kilisenin müdahil olduğu savaşların meşruluk kazanma süreci farklı olmuştur. Özellikle dönemim skolastik karakteristiği de göz önünde bulundurulduğunda kilisenin kutsal savaşlar düzenlemeye ve hatta haçlı seferlerini organize etmeye varacak kadar ileri gittiği görülmektedir. Tanrı adına yapılan savaşları meşrulaştırarak haklı savaşa dönüştürme çabası bu dönemde önemli ölçüde gözlenmektedir. Bunun altında yatan neden ise savaşın Tanrı'nın buyruğunu yerine getirmek uğruna yapılması

⁸⁶ Ereker, a.g.m., s.11.

⁸⁷ Richard Sorabji, "Just War from Ancient Origins to the Conquistadors Debate and its Modern Relevance" içinde, Richard Sorabji – David Rodin, *The Ethics of War Shared Problems in Different Tradition*, Ashgate Publishing, 2006, s. 17.

⁸⁸ Bellamy, a.g.e., s.32

⁸⁹ Russel, a.g.m., s.715.

⁹⁰ Bellamy, a.g.e., s.34

halinde haklı savaş olacağı düşüncesinin kutsal savaş doktrininin gelişimine katkı sağlamasıdır.⁹¹ Bu düşüncenin bir basamak ileriye gitmesiyle Papa tarafından ilan edilen savaşlar haçlı seferlerine dönüşürken diğer dinî liderlerin meşru kabul ettiği savaşlar kutsal savaş olarak görülmüştür.⁹²

Katolikler tarafından düzenlenen haçlı seferleri zaman zaman Ortodoksları Katolik kilisesine katmak amacıyla genellikle ise Müslümanlara karşı düzenlenmiştir. Haçlı seferlerinden en önemlisi olan Birinci Haçlı Seferi bu iki özelliği de aynı anda bünyesinde barındırması nedeniyle göze çarpmaktadır. Özellikle Birinci Haçlı Seferi sonunda Hıristiyan ordularının Kudüs'te büyük bir Müslüman katliamı gerçekleştirmiş olmaları ve sonrasında Kudüs Krallığı adında bir devlet kurmaları Ortaçağ'a kadar gelişme gösteren haklı savaş geleneğiyle hiçbir şekilde örtüşmemektedir. Hem savaş esnasında savaşan ve savaşmayan ayrımlarının yapılmaması hem de savaş sonrasında toprak, para ve zafer kazanma arzuları her ne kadar meşru bir güç tarafından ilan edilmiş olsa da haçlı seferlerini haklı savaş kapsamından oldukça uzak tutmaktadır. Ayrıca Müslümanlara karşı harekete geçen Dördüncü Haçlı Seferi esnasında Mısır'a gitmekte olan haçlı ordularının fikir değiştirerek 1204 yılında İstanbul'a yönelmesi ve orada yaşayan Hıristiyanlara mezhep farklılıkları yüzünden zulüm yapması⁹³ Tanrı adına haklı savaş ilan edebilen dini liderlerin yaptıklarına bir örnek teşkil etmektedir. Haklı savaş geleneğinde önemli bir yer işgal eden meşru otorite kavramının Gratian döneminde dünyevi ve ilahi olmak üzere iki ayrı kanada ayrılması Roma döneminden itibaren günümüze kadar gelişme gösteren haklı savaş kavramının bir süre özünden çarpıtılarak değerlendirilmesine yol açmıştır.

Bu kısımda kısaca değinilmesi gereken son önemli nokta ise haklı savaş geleneğindeki dinsel etkinin kilisenin Katolik ve Ortodoks olarak ikiye ayrılmasından sonra Katolik bir karaktere bürünmesi olmuştur. Bizans İmparatorluğu'nda kilise Batı Avrupa'da olduğu gibi siyasi iktidarı baskılayacak ve ona yön verecek kadar güçlü olamamıştır. Bu yönüyle Bizans'ta kutsal savaş kavramının Katolik dünyasında olduğu kadar güçlü olmadığını söylemek mümkündür. Savaşla ilgili kararlarda son söz Bizans imparatoruna ait olmuş ve savaş seküler veya haklı olma özelliklerine sahip olmuştur. Batı Avrupa'da kilisenin kendi bağımsızlığını ilan ettiği dönemde Bizans İmparatorluğu savaşın haklı gerekçelerini kendini savunma, toprak bütünlüğünü koruma, devletin ve halkın birliğini bozacak hareketlere karşılık verme ve anlaşma hükümlerine riayet edilmeme olarak belirlemiştir.⁹⁴ Bu bağlamda Bizans İmparatorluğu'nun Ortaçağ'ın kutsal savaş fikrinden uzak olduğu söylenebilir. Çünkü Bizans'ta

⁹¹ Carl Erdman, *The Origin of the Idea of Crusade*, Princeton University Press, 1977, s. 7.

⁹² Jonathan Riley-Smith, *The First Crusaders 1095-1131*, Cambridge University Press, 1997, s.67.

⁹³ Deane, a.g.e., s. 318.

⁹⁴ Angeliki E. Laiou, "On Just War in Byzantium", içinde S. Reinert vd. (der.), *To Hellenikon: Studies in Honor of Speros Vryonis*, Cilt 1, New Rochelle, ss. 153-177.

savaş ilan edebilecek yetkiye sahip tek güç devlet olduğundan, kilise hiçbir zaman haklı savaş ilan edecek bir otorite olarak görülmemiştir.⁹⁵ Sonuç olarak Ortaçağ'ın iki büyük toplumu olan Katolik ve Ortodokslar ortak düşmana karşı birbirlerini korumaya çalışırken ironik bir şekilde Müslümanlara verdikleri zarardan çok, kendilerine zarar vermişler ve Hıristiyanlar arasındaki bölünmenin pekiştirilmesine neden olmuşlardır.⁹⁶

3.1. Thomas Aquinas ve Skolastik Dönem

Thomas Aquinas (1225-1274) 13. yüzyıla kadar kümülatif bir şekilde biriken haklı savaş külliyatının sistemleştirilmesine ciddi anlamda yardımcı olmuştur. Hatta Thomas Aquinas'ın Augustine'den sonra haklı savaş kavramının biçimlendiren ilk önemli düşünür olduğu ifade edilebilir.⁹⁷ Dahası skolastik dönemin önemli düşünürlerinden biri olan Aquinas teolojik ve felsefi düşünceyi harmanlayarak her iki düşünce sistemini de birinin ötekini destekleyerek meşrulaştırması için kullanmıştır.⁹⁸ Savaşın kökeni ve ahlakiliğini analiz etmeye yardımcı olacak doğal hukuk anlayışı ve erdem gibi etik unsurlar da Aquinas tarafından yeniden geliştirilmiştir.⁹⁹ Savaşın her zaman günah olup olmadığını sorguladığı *Summa Theologica* adlı eserinde Augustine'den önemli alıntılar yapan Aquinas'ın bu bakımdan haklı savaşla ilgili kendisine kadar ulaşmış tüm kaynaklar arasında en çok Augustine'in eserlerinden etkilendiği söylenebilir.¹⁰⁰

Aquinas'ın savaş hakkındaki görüşü savaşın her zaman günah olmadığı yönündedir.¹⁰¹ Savaşın hangi hallerde haklı savaş olarak meşrulaştırılabileceği için *Summa Theologica*'da üç önemli koşuldan bahsetmiştir. Öncelikle savaş açmaya karar verebilecek meşru bir otoritenin bulunması ve bu otoritenin kamu hizmetini yerine getiriyor olması gerekmektedir. Aquinas'ın örneğin tüccar sınıfına mensup özel kişilerin savaş ilanı ve asker toplamasına karşı çıkmasının altında yatan temel nedenin bu kişilerin kendi özel çıkarları için savaşa başvurabilme ihtimali olduğu söylenebilir. Oysaki kamu yöneticileri toplumunun çıkarını düşünen ve Tanrı'nın buyruğunu yerine getiren kişiler olarak algılanmıştır. Meşru yönetimin yaptıklarının Tanrı'nın da isteği olduğunu, bu nedenle meşru yönetimin etrafında toplanılması gerektiğini vurgulayan Aquinas, İncil'den örnekler vermiştir:

⁹⁵ Angeliki E. Laiou, *The Just Wars of Eastern Christians and the Holy War of the Crusaders*, içinde Richard Sorabji – David Rodin, *The Ethics of War Shared Problems in Different Tradition*, Ashgate Publishing, 2006, s.38.

⁹⁶ Angeliki, a.g.e., 2006, s.41

⁹⁷ Taslaman – Taslaman, a.g.m., s. 4.

⁹⁸ Bellamy, a.g.e., s.37

⁹⁹ Shadle, a.g.e., s. 19.

¹⁰⁰ Brownlie, a.g.e., s. 6.

¹⁰¹ Nussbaum, a.g.m., s.457.

1) Herkes, altında bulunduğu yönetime bağlı olsun. Çünkü Tanrı'dan olmayan yönetim yoktur. Var olanlar Tanrı tarafından kurulmuştur. 2) Bu nedenle, yönetime karşı direnen, Tanrı'nın düzenlediğine karşı gelmiş olur. Karşı gelenler yargılanır. 3) İyilik yapanlar değil, kötülük yapanlar yöneticilerden korkmalıdır. Yönetimden korkmamak ister misin? İyi olanı yap, yönetimin övgüsünü kazanırsın. 4) Çünkü yönetim, senin iyiliğin için Tanrı'nın hizmetindedir. Ama kötü olanı yaparsan, kork! Yönetim, kılıcı boş yere taşımıyor; kötülük yapanın üzerine Tanrı'nın gazabını salan öç alıcı olarak Tanrı'nın hizmetindedir. 5) Bunun için, yalnız Tanrı'nın gazabı nedeniyle değil, vicdan nedeniyle de yönetime bağlı olmak gerekir. 6) Vergi ödemenizin nedeni de budur. İşte yöneticiler, Tanrı'nın bu amaç için gayretle çalışan hizmetkârlarıdır. 7) Vergi hakkı olana vergiyi, gümrük hakkı olana gümrüğü, korku hakkı olana korkuyu, saygı hakkı olana saygıyı, herkese hakkını verin.¹⁰²

Eserinde yukarıdaki ayetlerden bahseden Aquinas, yönetimin Tanrı tarafından meşru görüldüğünü ve kötülük yapanların bu meşru yönetimler tarafından cezalandırılacağını vurgulayarak yönetim altında bulunan herkesin de yöneticilerine bağlı bulunmaları gerektiğinin altını çizmiştir. Böylece haklı bir savaşın meşru bir otorite tarafından ilan edilmesi gerektiği ayetlerle de desteklenmiştir. İkinci olarak haklı savaşın ilan edilebilmesi için haklı bir sebep olması gerektiğini Augustine'den alıntılarla destekleyen Aquinas son olarak bir savaşın haklılığını savaşa başvurma gerekçesindeki iyi niyete bağlamaktadır. Sonuç olarak Roma imparatorluğunun bölünmesinin en büyük etkisi Avrupa'da siyasi birliğin dağılması olmuştur. Gücün parçalı bir şekilde feodal düzen içinde yayılması dünyevi bir otorite boşluğu oluşturmuştur. Bu durumu iyi değerlendiren Kilise uhrevi gücünü kullanarak Avrupa siyasetine yön veren ana aktör olabilmeyi başarmıştır. İstikrarsızlık ve güç boşluğunu Kilisenin doldurmasıyla birlikte haklı savaş kavramı yeniden Avrupa'nın gündemine girebilmeyi başarmıştır. Gratian ve Thomas Aquinas sayesinde haklı savaş bütünsel bir sistematığe kavuşturulmuştur.

4. Haklı Savaşın Sekülerleşme Süreci

4.1. Vitoria Suarez

Rönesans ve Reform hareketleriyle haklı savaşın dinî köklerinden ayrılarak seküler bir düzlemde sistematikleştiği bu süreç ivme kazanarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu zaman diliminde haklı savaş üzerine düşünen önemli teologlar ve araştırmacılar dönemin koşullarından da etkilenerek Katolik Hıristiyanlık temelinde gelişen haklı savaş öğretisinin önce rasyonel doğal hukuk bağlamında daha sonra da pozitif hukuk perspektifinde gelişmesini sağlamışlardır. Salamanca Üniversitesi'nde teoloji profesörü olan Francisco de Vitoria (1483-1546) önderliğinde gelişen ve sonrasında öğrencileri tarafından

¹⁰² İncil/Romalılar, 13:1-7

devam ettirilen Salamanca Ekolü haklı savaşın gelişimine bu noktada hatırı sayılır katkıda bulunmuştur. 15. Yüzyılda Vitoria'nın, 17. yüzyılda ise Grotius'un çabaları haklı savaş geleneğinin teolojik kökenlerinin doğal hukuka doğru kaymasına neden olmuştur.¹⁰³ Böylece haklı savaş kuramının Vitoria ile başlayıp Grotius'a kadar süren doğal hukukla tanımlanma sürecine sekülerleşerek evrenselleşmeye varan bir boyut eklenmiştir.¹⁰⁴

Coğrafi keşifler sonrasında yeni yerlerde Avrupalıların hakimiyet kurma çabası sayısız insanın haksız yere yerlerinden edilmesine, köleleştirilmesine ve hatta soykırıma varan ölümlerine neden olmuştur. Vitoria'nın Latin Amerika'daki İspanyol varlığını sorguladığı *De Jure Belli* adlı eserinde savaşın haklı nedenlerini hatırlatmasına sebep olan gelişme İspanyol savaşçıların Papa'dan ve İspanya kralından aldıkları yetkiyle Amerika kıtasını kural tanımaksızın işgale başlamasıdır.¹⁰⁵ Katolik dünyasının lideri Papa'nın coğrafi keşifler sonrasında dünyayı Portekiz ve İspanya arasında paylaşırması keşfedilen yerleri işgal eden birliklere Hıristiyanlık inancını yayma gibi bir misyon da yüklemiştir. Gittikleri her bölgede yerlileri Hıristiyanlığı kabul etmeyen barbarlar olarak gören muharip güçler, yerlilerin ellerindeki toprakları almakta ve onları öldürmekte kendilerince haklı bir neden bulmaktaydılar. Dahası yaptıkları savaşları Papa'nın ve İmparatorun desteklediği haklı savaşlar olarak kabul etmekteydiler. Hıristiyanlık inancının savaşla yayılamayacağını düşünen Vitoria, kaba kuvvetle dayatılan dinî öğretilerin yerlileri gerçek bir Hıristiyan olmaktan alıkoyarak, korktukları için Hıristiyanmış gibi görünmelerine sebep olacağını söylemektedir. Bu nedenle yaptıkları vahşette Hıristiyanlığı yayma bahanesini kullanan İspanyol misyonerlerin güç gösterisi yerine doğal hukuk tarafından gözlenebilir ve kabul edilebilir mantıklı kanıtlarla yerlilere Hıristiyanlığı kabul ettirmeleri gerekmektedir. Buna rağmen Hıristiyanlığı reddeden yerlilerin günahkar olduğunu ifade eden Vitoria, böyle olması halinde bile savaşmak için haklı bir neden olmadığına dikkat çekmektedir.¹⁰⁶

Yüzlerce yıl boyunca hem haclı seferleri hem de Avrupa içinde yaşanan dinsel mücadeleler sürecinde dinî farklılıklar savaşları meşrulaştırma amacıyla kullanılmıştır. Ama din farklılığının savaşmak için haklı bir gerekçe oluşturmayacağını Hıristiyan dünyası içinde dile getiren ilk düşünür Vitoria olmuştur. Böylece kutsal savaşlardan pasifizme kadar her alanda dinle temas eden

¹⁰³ Anthony F. Lang, Jr., "The Just War Tradition and the Question of Authority", *Journal of Military Ethics*, 2009, c. 8, S.3, s. 210.

¹⁰⁴ Taslaman-Taslaman, a.g.m., s. 5.

¹⁰⁵ Uzun, a.g.m., s. 23.

¹⁰⁶ Francisco de Vitoria, "On the American Indians", içinde A Pagden – J. Lawrence (der.), *Vitoria: Political Writings*, Cambridge University Press, 1991, ss. 270-272.

haklı savaş geleneğinin dinden kopma sürecinin ilk adımı atılmıştır.¹⁰⁷ Vitoria'nın bu iddiası keşfedilen yerleri ele geçirmede kullanılan önemli bir savın çürütmesine neden olmuştur. Böylece yerlilerin Hıristiyanlıktan uzak yaşam biçimlerini küçümseyerek tuhaf geleneklerini anlamakta zorlanan Avrupalılar, keşfedilen yeni topraklarda dinin arkasına sığınarak yaptıkları aşırılıklara uygun kılıf bulmakta zorlanmaya başlamışlardır.

Vitoria'nın keşif ve fetihler esnasında dinsel farklılıklar yüzünden yerlilere yapılanlara karşı çıkan fikirleri dönemin politikası üzerine o denli etkili olmuştur ki; zamanın Kutsal Roma İmparatoru İspanya kralı V. Charles devam etmekte olan Amerika kıtasındaki işgalleri 1550 yılında askıya alarak teologlar ve uzmanlardan oluşan bir konsey toplamıştır. Kralın oluşturduğu bu konsey yaklaşık bir yıl boyunca yeni keşfedilen yerlerde yapılanların hukukiliği üzerine felsefi tartışmalar yapmak durumunda kalmıştır.¹⁰⁸ Bu gelişmeler savaştaki doğru ve yanlışın doğal hukuk çerçevesinden sorgulanmasına yardımcı olmuştur. Çünkü yerliler ne Avrupalı bir hukuk sistemi ne de Hıristiyanlıktan kaynaklanan dinsel bir dayanışma tarafından korunmaktaydı.¹⁰⁹ Hem Avrupa devletler sisteminde hem de Hıristiyanlık çatısı altında bulunmayan yerlilerle ilişkilerin doğal hukuk bağlamında değerlendirilmesiyle kısmen de olsa savaşı açıklamakta dinsel öğeler dışında farklı araçlar da kullanılmaya başlanmıştır.

Savaşa izin veren doğal hukuka gönderme yapan Vitoria, ilahi kaynakların doğal hukukun karşısında yer almayacağını savunmaktadır.¹¹⁰ Savaşmayı meşru görmenin yanı sıra hangi durumların savaşın haklı gerekçesi olamayacağını da vurgulayan Vitoria bunu üç alt başlıkta toplamıştır. Bunlar evrensel adaleti sağlama iddiaları, egemen gücün ihtirasları ve dinsel farklılıklar yüzünde girilen savaşlardır.¹¹¹ Vitoria kendinden önceki düşünörlere benzer olarak geliştirdiği iyi niyet, haklı neden ve meşru otorite unsurlarını haklı savaşı oluşturan ana maddeler olarak görmüştür.¹¹² Vitoria'ya göre bir savaşın haklı olabilmesi için Hıristiyanlığın tebliğinin engellenmesi üzerine, masumların ve Hıristiyanlığı benimseyenlerin korunması ya da engellenen işbirliği ve iletişim hakkının yeniden elde edilmesi amacıyla yapılmış olması gerekmektedir.¹¹³ Ayrıca Vitoria'nın tıpkı Augustine gibi üzerinde özellikle durduğu haklı savaş

¹⁰⁷ M25, s.926 Michael Walzer, "The Triumph of Just War Theory", Social Research, 2002, c. 69, S. 4, s.926.

¹⁰⁸ Sorabji, a.g.e., 2006, s. 18

¹⁰⁹ Clough – Stiltner, a.g.e., s.57.

¹¹⁰ Francisco de Vitoria, "On the Law of War", içinde A Pagden – J. Lawrence (der.), *Vitoria: Political Writings*, Cambridge University Press, 1991, s. 295.

¹¹¹ William Belcher Ballis, "The Legal Position of War: Changes in its Practice and Theory from Plato to Vattel", The Hague: Martinus Nijhoff, 1937, ss. 80-84.

¹¹² Cemal Bali Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu: İspanyol Altın Çağı*, Dost Kitabevi, 2003, s. 61.

¹¹³ Vitoria, a.g.e., ss. 278-290.

sebebi daha önceden gerçekleştirilmiş zararın tazmin edilmesini sağlamak için yapılan savaştır.¹¹⁴

Vitoria haklı savaşla ilgili düşüncelerini belli bir sistematığe koyduktan sonra savaşı her iki tarafın da haklı olup olamayacağı gibi çok önemli bir soruna değinmiştir.¹¹⁵ Haklı savaşı ortaya çıkaran en önemli unsur olan haklı nedenin objektif ve sübjektif algıdan oluştuğunu vurgulayan Vitoria, insanların savaş hakkındaki düşüncelerinin savaşın objektif karakteristiğini etkilemeyeceğini ama insanların inandıkları şeylerin sübjektif bir algı oluşturarak savaşın haklılığı üzerinde etkili olabileceğini düşünmektedir. Kendi gerekçelerinin haklı olduğuna inanan insanlar öne sürdükleri dayanakların gerçekte haklılık payı olmasa bile kendilerini savaşa götüren inançlarının altında yatan iyilik nedeniyle savaşın haklı tarafı olabilirler. Bu durumda bizi savaşa sokan inançlarımız kolay kolay alt edemeyeceğimiz kadar güçlü olduğundan Vitoria üstesinden gelemeyeceğimiz hataların her durumda mazur görülebileceğini ifade etmektedir.¹¹⁶

4.2. Grotius

Diğer taraftan 16. yüzyılda gerçekleşen reform hareketleri *jus ad bellum* ilkelerinde Hıristiyan öğretisinden uzaklaşılmasını ve bu ilkelerin daha seküler özellik kazanmasını sağlamıştır.¹¹⁷ Bu sayede haklı savaş kavramının temelinde bulunan dinî özellik yavaş yavaş kaybolmuştur. Klasik anlamda haklı savaş öğretisi 16. yüzyıldan itibaren devlet uygulamalarındaki etkisini yitirmeye başlamıştır. Çünkü devletler artık daha büyük ve iyi örgütlenmiş bir konuma sahip olmalarının yanı sıra, yapısal olarak ulusal ve mutlakiyetçi, yönetsel açıdan ise laik ve çıkarları uğruna sömürgeci yapıyı benimsemişlerdir. Ortaya çıkan yeni dönemde savaşın hangi hallerde haklı olacağı da değişme göstermiştir. Bu yeni dönem savaş anlayışı kısaca, Machiavelli'nin *Prens* adlı eserinde belirtildiği gibi prens, ihtiyaç duyduğu her an savaşa başvurma hakkına sahiptir şeklinde özetlenmiştir¹¹⁸. Diğer taraftan haklı savaş öğretisine göre savaşı her iki tarafın da haklı olabileceğinin ileri sürülmesi bu öğretinin geçerliliğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Objektif olarak savaşı her iki taraftan biri haklı olsa bile diğer taraf kendi haklılığına iyi niyetle inanıyorsa bu tarafın da haklı sayılacak olması söz konusu duruma örnek gösterilebilir.¹¹⁹

¹¹⁴ Vitoria, a.g.e., s.303.

¹¹⁵ Nussbaum, a.g.m., s.459.

¹¹⁶ Vitoria, a.g.e., s.313.

¹¹⁷ Mona Fixdal - Dan Smith, , "Humanitarian Intervention and Just War", *Mershon International Studies Review*, 1998, c. 42, S. 2, ss. 286-287.

¹¹⁸ Funda Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Mülkiyeler Birliği Vakfı, Ankara, 1998, s. 27.

¹¹⁹ Ian Brownlie, a.g.e., s. 11.

Modern uluslararası hukukun kurucularından ve aynı zamanda laik doğal hukukun ilk temsilcilerinden olan Hugo Grotius (1583-1645) *De Jure Belli Ac Pacis* adlı eserinde savaş hukuku ve savaşta uyulacak kuralları sistematik bir biçimde ele almıştır.¹²⁰ Örnek olarak Grotius, eserinde başkalarının yönetiminde olanlar adına yapılacak haklı savaş,¹²¹ savaşın haklı olmadığı haller,¹²² etik olmayan durumlar karşısında uygulanacak cezalandırma yöntemleri¹²³ ve başkaları adına savaş¹²⁴ gibi kavramlara değinmiştir. Grotius, savaşı haklı kılan dinî gerekçelerin değişmesi sonrasında, bir savaşın hangi durumda meşru olacağını dine dayanmayan sebeplerle açıklamıştır. Burada yer alan hayati ayırım ise uluslararası hukukun din yerine daha dünyevi temelde var olmaya başlamasıdır.

Bir savaşa başvurulması için muhakkak laik sebeplerin olması gerektiğinin altını çizen Grotius'un düşünce sistemi 17. yüzyıldaki kutsal savaşlardan etkilenerek şekillenmiştir. Özellikle Otuz Yıl Savaşları'nda tüm tarafların birbirlerine karşı kutsal hakları ve adaleti sağlama çabalarını ileri sürerek savaşmaları Grotius'un düşünce yapısını etkilemiştir.¹²⁵ Din temelli haklı savaş kavramı özellikle Hıristiyanlığın farklı mezheplere ayrılması sonrasında bir çıkmaza doğru sürüklenmiştir. Ayrıca haklı savaş kavramının ortaya çıkmasından 17. yüzyıla kadar geçen sürede devletlerin ve uluslararası sistemin geçirdiği değişim de savaşın haklılığının sadece dinle açıklanamayacağını daha somut ve laik sebeplere dayandırılması gerektiğini göstermiştir.

Grotius *De Jure Belli Ac Pacis* adlı eserinde savaşın hangi hallerde haklı olacağını; meşru müdafaa, yanlış davranan bir devleti cezalandırma, hukuken var olan bir hakkı elde etme ve etkili arabuluculuğun olmadığı durumlarda zararın tazmini şeklinde açıklamıştır. Haklı savaşın dinî öğelerle gerekçelendirilmesini eleştiren Grotius, kuvvet kullanımında sınırlama olmamasına da karşı çıkmıştır. Hıristiyanlığı farklı yorumlayan veya kabul etmeyenlere savaş açmanın yanlışlığına vurgu yapan Grotius'un meşru olarak tanımladığı savaş biçimi "bir egemenin haksız davranışlarını cezalandırmak ya da başka halkların hakkını korumak için onlar adına" yapılan savaştır.¹²⁶ Grotius tarafından belirtilen savaşın

¹²⁰ Simon Chesterman, *Just War or Just Peace: Humanitarian Intervention and International Law*, Oxford Press, New York, 2001, s. 9.

¹²¹ Hugo Grotius, *De Jure Belli Ac Pacis*, 1625, Book 2 Chapter 26: On Just Causes for War Waged by Those Under Another's Rule, <http://www.lonang.com/exlibris/grotius/gro-220.htm> (24.12.21012)

¹²² Grotius, Book 2 Chapter 22: On the Unjust Causes of War

¹²³ Grotius, Book 2 Chapter 20 On Punishment

¹²⁴ Grotius, Book 2 Chapter 25 On The Causes of Undertaking War on Behalf of Others

¹²⁵ Aidan Hehir, *Humanitarian Intervention: An Introduction*, Palgrave Macmillan, New York, 2010, s. 30.

¹²⁶ Detaylı bilgi için bkz. Grotius, Book 2 Chapter 20 On Punishment, Hehir, *a.g.e.*, s. 31. ve Chesterman, *a.g.e.*, ss. 14-15.

haklı ve meşru biçimi insani müdahaleyi çağrıştırmaktadır.¹²⁷ Çünkü Grotius'un başka devlet vatandaşlarının maruz kaldığı kötü muameleyi durdurmak amacıyla yapılacak olan savaşları haklı gördüğü söylenebilmektedir. Başka bir açıdan bakıldığında Grotius'un düşüncelerinden uluslararası hukuku ve doğal hukuk kurallarını ihlal eden devletlere savaş açılabilceği fikri de ortaya çıkmaktadır.¹²⁸

Sonuç olarak haklı savaş geleneği, Rönesans ve Reform hareketleriyle dinî temellerinden kopuş sürecine girmiştir. Vitoria ve Grotius'un çalışmaları haklı savaşın teolojik köklerini zayıflatarak savaşın haklılığının doğal hukuk bağlamında ele alınmasına katkı sağlamıştır. Konjonktürel gelişmelerden bir hayli etkilenen dönemin düşünürleri haklı savaşın önce rasyonel doğal hukuk bağlamında daha sonra da pozitif hukuk bağlamında değerlendirileceği bir dönemim başlangıcını yapmıştır. Bir başka anlatımla Vitoria'nın açtığı ve Grotius'a kadar uzanan savaşın haklılığını doğal hukukla açıklama dönemi dünyevileşmekle kalmayıp evreselleşmiştir.

5. Yirminci Yüzyılda Haklı Savaş

Antik dönemde filizleri atılan batı medeniyetindeki haklı savaş geleneği Roma İmparatorluğu'na ve Hıristiyanlığın en ağır şekliyle hissedildiği skolastik çağa ve oradan da günümüze kadar ulaşmıştır. Zaman zaman duraksayarak da olsa geçtiğimiz 2500 yıl içinde önemli bir birikim oluşturmayı başaran haklı savaş düşünürleri dinden etkilendikleri kadar reform hareketlerinden, aydınlanma çağının düşünce yapısından ve modernizmden etkilenmişlerdir. Haklı savaş geleneğinin Batı medeniyetindeki tarihsel yolculuğunun son ayağı 20. yüzyılın ortalarında bu kavramın yeniden gündeme gelmesiyle başlamıştır. Bu dönemde haklı savaş kavramına yön veren ana unsurlar olarak 20.yüzyılın politik gelişmeleri karşımıza çıkmaktadır. Örneğin İkinci Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin Alman şehirlerini bombalamasının meşruiyeti üzerine İngiltere'de çıkan tartışmalar her neye maruz kalınırsa kalınsın kuvvete başvurmanın haklı bir gerekçesinin arayışında olduğunu göstermektedir.¹²⁹ Paul Ramsey, Michael Walzer ve James Turner Johnson 20. yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadar son dönem haklı savaş tartışmalarına damgasını vuran en önemli düşünürlerdir.

Vitoria, Suarez, Gentili ve Grotius'un çalışmalarıyla seküler bir kimlik kazanan haklı savaş geleneği uzunca bir süre akademik camianın gündeminde bulunmamasına rağmen Paul Ramsey'in Hıristiyan değerler üzerinden geleneği

¹²⁷ Hersch Lauterpacht, "The Grotian Tradition in International Law", *23 British Year Book, International Law*, 1946, s.1.

¹²⁸ Rene- Jean DUPUY (çev. Selahattin Bağdatlı) , *Uluslararası Hukuk*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 12.

¹²⁹ Nicholas Rengger, "On the Just War Tradition in the Twenty-First Century", *International Affairs*, 2002, c. 78, S. 2, s. 355.

yeniden canlandırmasıyla tekrardan tartışılmaya başlanmıştır.¹³⁰ Haklı savaş düşüncesine Ramsey (1913-1988) tarafından yapılan en önemli katkı Hıristiyan vicdanı ve savaş gibi olguların günümüz dünyasına geri kazanımını sağlaması ve haklı savaş kavramının yeniden tanımlanmasıdır.¹³¹ Ramsey'in haklı savaş teorisinin çıkış noktası için Hıristiyanlık anlayışındaki komşunu sev yaklaşımı olduğu söylenebilir. Komşunu sevme yükümlülüğü haksız bir saldırıya uğramış komşuyu korumak için kuvvet kullanmayı meşrulaştırmaktadır.¹³² Hıristiyanlık aşkının mutlak formunu yansıtan bu anlayış komşu uğruna savaşı göze alabilmeyi vurgulamaktadır. Bu durum ise modern dünyada başkaları adına yapılan savaşların meşrulaştırılmasında önemli bir etkidir. Ramsey her ne kadar haklı savaş kavramına teolojik pencereden baksa da, entelektüel perspektife sahip siyasi bir felsefeyi de yansıtmaktadır.¹³³

Haklı savaş geleneği içinde Ramsey'in önemi nükleer tehdidin ve topyekûn savaş tehlikesinin zirve yaptığı bir dönemde savaşa ve sınırlı da olsa nükleer silah kullanmaya vermiş olduğu destektir.¹³⁴ Ramsey için savaş bir istisna değil; ahlaki ve siyasi sorumluluğun Hıristiyan anlayışı açısından ifade edilmesidir.¹³⁵ Ramsey'in geliştirmiş olduğu haklı savaş kuramı genel savaş esnasında uyulması gereken kurallara (*jus in bello*) odaklanmış; kısmen de olsa savaşa başvurmaya (*jus ad bellum*) haklı kılıcak gerekçelere yer vermiştir. Ramsey haklı savaşa gerekçe gösterilebilecek nedenleri en geniş biçimiyle meşru otorite, haklı neden, iyi niyet, başarı şansı, son çare, orantılılık ve barışın yeniden inşası olarak belirlemiştir.¹³⁶

Walzer (1935-) haklı savaş düşüncesini Ramsey'den farklı olarak sekülerizm ve insan hakları gibi kavramlarla bağdaştırarak açıklamaya çalışan son dönem düşünürlerindedir. Haklı savaşla ilgili düşüncelerini insan hakları bağlamında normatif bir biçimde şekillendiren Walzer, kuvvet kullanmanın haklı ve haksız olduğu durumları tarihten örneklerle kendine özgü bir şekilde yorumlamıştır.¹³⁷ Askerî müdahalenin çok uç durumlarda uygulanması gerektiğini savunan Walzer ayrılıkçı hareketler, iç savaş ve soykırım gibi olaylarda kuvvet kullanımını haklı savaş olarak değerlendirmiştir.¹³⁸ Bir başka

¹³⁰ Taslaman – Taslaman, a.g.m., s.5.

¹³¹ James T. Johnson, "Just War in the Thought of Paul Ramsey", *The Journal of Religious Ethics*, 1991, c. 19, S. 2. S. 185.

¹³² Paul Ramsey, *The Just War*, Charles Scribner's Sons, 1968, ss., 142-147.

¹³³ James T. Johnson, "Contemporary Just War Thinking: Which Is Worse, to Have Friends or Critics?", *Ethics & International Affairs*, 2013, c. 27, S. 1., s.29.

¹³⁴ Detaylı Bilgi için bkz. Paul Ramsey, *War and the Christian Conscience*, Duke University Press, 1968.

¹³⁵ Ramsey, *The Just War*, ss. 142-147.

¹³⁶ Johnson, a.g.m., 1991, s. 184.

¹³⁷ Michael Walzer, *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*, Basic Books, 2000.

¹³⁸ Rengger, a.g.m., s. 359.

deyişle bireysel hak ve özgürlüklere yönelik bir saldırıya karşı bu hakları korumak uğruna başvuru askerî yöntemler haklı savaş kapsamında meşru hamleler olarak değerlendirilmektedir.¹³⁹ Walzer ayrıca haksız bir savaşın haklı olarak yürütülebileceği gibi, haklı bir savaşın da haksız bir şekilde idare edilebileceğine dikkat çekmiştir. Böylelikle *jus ad bellum* ve *jus in bello* prensipleri arasındaki ikiliğe (düalizm) vurgu yapan Walzer, savaştaki en büyük sorunun uygulanan yöntem ile elde edilen sonuç arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanan ahlaki bunalım olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁰

Haklı savaşın amacının bazı spesifik savaşlarla sınırlı olmadığını vurgulayan James Turner Johnson, siyasi toplulukların kendi amaçlarını gerçekleştirmek için başvurdukları bazı kuvvet kullanma yöntemlerinin de haklı savaş kapsamında olduğunu söylemektedir.¹⁴¹ Klasik anlamda haklı savaş, yaşamış olduğu uzun bir tarihsel yolculuktan sonra bazı fikirlerle geliştiği gibi bazı kısımları da geleneğin dışında bırakarak ilerleme göstermiştir. Johnson bu ilerleme sürecinde haklı savaş kavramının bazı fikirlere sadık kalarak kuvvet kullanmanın haklılığını açıklayan değerler toplamına dönüştüğünü düşünmektedir.¹⁴² Johnson *jus ad bellum* kapsamında haklı savaşın varlığını yedi maddede toplamıştır. Bunlar haklı neden, meşru otorite, başarı şansı, barış amacı, iyi niyet, orantılılık ve son çare şeklinde özetlenebilir.¹⁴³ Son olarak Johnson, haklı savaş prensiplerinin siyaset yapıcılara tercihlerini belirlerken etik bir çerçeveden rehberlik yaptığını düşünmektedir.¹⁴⁴

Sonuç olarak ilk çağlarda temelleri atılan haklı savaş düşüncesi son 2500 yıl içinde dinden etkilendiği kadar, Reform hareketlerinden, aydınlanma çağının düşünce yapısından ve modernizmden etkilenmişlerdir. 20. Yüzyılda yeniden gündeme gelen haklı savaş genellikle siyasi gelişmelerin gölgesinde edilgen bir seyir izlemiştir.

Sonuç

Savaşın hangi koşullar altında meşru bir araç haline geleceğinin ihtilafı olduğu dönemde en sık başvuru meşrulaştırma yöntemi toplumsal gelenekler ve dinî inanışlar olmuştur. Bu sayede tarih sahnesinden hiç eksilmeyen kuvvet kullanma unsurunun haklılaştırılma serüveni başlamıştır. Özellikle Roma İmparatorluğunun Hıristiyanlığı kabul etmesiyle başlayan pasifizm, Ortaçağda

¹³⁹ Walzer, a.g.e., 2000, s. 54.

¹⁴⁰ Walzer, a.g.e., 2000, ss.21-22

¹⁴¹ James T. Johnson, *Morality And Contemporary Warfare*, Yale University Press, 2001, ss. 28-30.

¹⁴² Nahed Artoul Zehr, "James Turner Johnson and the 'Classic' Just War Tradition", *Journal of Military Ethics*, 2009, c. 8, S. 3, s. 191.

¹⁴³ Rengger, a.g.m., s. 358.

¹⁴⁴ Lang, Jr., a.g.m., s. 206.

Tanrı ve Hıristiyanlık adına yapılan savaşların ortaya çıkmasıyla ciddi derecede değişmiştir. Hıristiyanlığa ait öğretilerin savaşı haklılaştırmada önemli rol oynadığı dönem, Reform Hareketleri ve Aydınlanma Çağıyla birlikte yükselen pozitivist düşünce nedeniyle son bularak hızla dünyevileşmiştir. Kısaca haklı savaş düşüncesinin gelişimini etkileyen üç ana dönem olduğunu söyleyebiliriz. İlk dönem St. Augustine'den Ortaçağın ilk dönemlerine kadar Hıristiyanlığın siyasi ve etik açıdan daha bütünleşik olduğu ve aynı zamanda siyasi liderlerin de adaleti sağlama yükümlülüklerinin bulunduğu geniş çapta yaygın bir kanaatin kabul gördüğü zaman kesitidir. Orta Çağdan 1945'e kadar süren ikinci dönem masumları korumak için savaşa başvurma yükümlülüğü yerine savaşa başvurma hakkı olduğuna dair etik ve yasal mutabakatın sağlandığı zaman dilimidir. Üçüncü dönem ise 1945 sonrasında kuvvet kullanımının tamamen yasaklandığı döneme karşılık gelmektedir.

Tüm bu dönemler incelendiğinde Hıristiyanlık öncesi Batı medeniyetinde gelişmeye başlayan haklı savaş kavramının zaman zaman toplumsal değerlerden, zaman zaman da dönemin dini inanışından etkilendiği görülmektedir. Batı medeniyetinin Hıristiyanlıkla tanışmasına kadar devam eden bu durum Hıristiyanlıkla birlikte hızla değişerek önce pasifist bir öğreti geliştirilmiş; daha sonra ise Kilisenin ve Kilise hukukunun hakimiyetinde meşruiyetini Hıristiyan öğretilerinden alan Tanrı adına savaşlar yapılmıştır. Böylece haklı savaşın Hıristiyanlaşması Batı'nın Hıristiyanlaşmasıyla paralellik göstermiştir. Bir başka ifadeyle haklı savaş geleneğinin Hıristiyanlaşması, savaşın meşruiyetini ifade eden kavramların Batılılaşmasına engel olmamıştır. Rasyonel doğal hukuk anlayışıyla yeniden tanımlanan haklı savaş sekülerleşeceği bir evreye girmiştir. Avrupa'da bitmek bilmeyen mezhep savaşları ve Kilise ile siyasi erk arasındaki mücadele dinin toplum hayatının dışına itilmesine ve haklı savaşın kaynağının dünyevileşmesine sebep olmuştur. Bu haliyle haklı savaş Batı'daki siyasi, toplumsal ve dinsel gelişmelerden etkilenen edilgen bir yapı görünümündedir. Haklı savaş geleneği Hıristiyanlık öncesi Batı medeniyetinde gelişmeye başlamış, Batının Hıristiyanlaşmasıyla Hıristiyanlaşmış ve sekülerleşerek evrenselleşmiştir. Bu yüzden felsefi ve siyasi açıdan bir savaşın haklılığını açıklamaya çalışmak ister istemez Batı medeniyeti ve Hıristiyan öğretilere başvurmayı gerekli kılmaktadır. Çünkü diğer medeniyetlerin savaşı haklılaştırma prensipleri ya modern çağa ayak uydurmakta zorlanmış ya da farklı kültürlerin savaşın haklılığını ortaya koyan ilkeleri uluslararası arenada güçlü bir siyasi destek bulamamıştır. Bu ise Batılı ve Hıristiyan geçmişi olan dünyevileşmiş haklı savaşın pozitif uluslararası hukukta daha çok yer edinmesine sebep olmuştur.

KAYNAKÇA

- AUGUSTINE**, Anti-Manichaen Writings, XXII. Kitap, 74. Bölüm, <http://www.logoslibrary.org/augustine/faustus/2274.html> (13.01.2016)
- AUGUSTINE**, Questions on the Heptateuch
- AKAL**, Cemal Bali, Modern Düşüncenin Doğuşu: İspanyol Altın Çağı, Dost Kitabevi, 2003, s. 61.
- AQUINAS**, Thomas, Summa Theologica, Public Doma, <http://www.ccel.org/ccel/aquinas/summa.html> (17.04.2014).
- ARISOTLE**, *The Politics*, çev. E. Baker, Oxford Paperbacks, Oxford, 1998.
- _____, *Politika*, çev. Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.
- BAINTON**, Roland H., *Christian Attitudes Toward War and Peace: A Historical Survey and Critical Re-Evaluation*, Abingdon Press, New York, 1960.
- BALLIS**, William Belcher, “The Legal Position of War: Changes in its Practice and Theory from Plato to Vattel”, The Hague: Martinus Nijhoff, 1937.
- BEDERMAN**, David J., *International Law in Antiquity*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.
- BELLAMY**, Alex J., *Just Wars from Cicero to Iraq*, Polity Press, Malden, 2008, ss. 203-205.
- BROWNLIE**, Ian, *International Law And The Use Of Force By States*, Oxford University Press, London, 1963.
- CHESTERMAN**, Simon, *Just War or Just Peace: Humanitarian Intervention and International Law*, Oxford Press, New York, 2001.
- CHILDRESS**, James F., “Just War Criteria, içinde Thomas A. Shannon (der.), *War or Peace? The Search for New Answers*, Maryknoll, 1980.
- CHRISTOPHER**, Paul, *The Ethics of War and Peace: An Introduction to Legal and Moral Issues*, Englewood Cliffs, Prentice Hall, 1994.
- CICERO**, *De Officiis*, Çev. W. Miller, Harvard University Press, Cambridge, 1961.
- CLOUGH**, David L. – Stiltner, Brian, *Faith And Force: A Christian Debate About War*, Georgetown University Press, Washington, 2007.
- DAVIE**, Maurice R., *The Evolution of War: A Study of Its Role in Early Societies*, Dover Publications, 2003.
- DE VITORIA**, Francisco, “On the American Indias”, içinde A Pagden – J. Lawrence (der.), *Vitoria: Political Writings*, Cambridge University Press, 1991.
- DEANE**, Herbert A., *The Political and the Social Ideas of St. Augustine*, Columbia University Press, London, 1963.
- DUPUY**, Rene- Jean (çev. Selahattin Bağdatlı) , *Uluslararası Hukuk*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 12.
- ENCYCLOPEDIA BRITANNICA**, 14th ed., <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/635532/war> (3.5.2014)

ERDMAN, Carl, *The Origin of the Idea of Crusade*, Princeton University Press, 1977.

EREKER, Fulya A., “İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı”, *Uluslararası İlişkiler*, 2004, c.1, S. 3, ss. 1-36.

ETİMOLOJİ TÜRKÇE, <http://www.etimolojiturkce.com/kelime/sav>, (14.1.2016).

FIXDAL, Mona - Smith, Dan, “Humanitarian Intervention and Just War”, *Mershon International Studies Review*, 1998, c. 42, S. 2, ss. 283-312.

GAFFNEY, James, “Just War: Catholicism’s Contribution to International Law”, *Logos: A Journal of Catholic Thought & Culture*, 2011, c. 4, S. 2, ss. 44-68.

GROTIUS, Hugo, *De Jure Belli Ac Pacis*, 1625, Book 2 Chapter 26: On Just Causes for War Waged by Those Under Another’s Rule, <http://www.lonang.com/exlibris/grotius/gro-220.htm> (24.12.21012)

HALLIDAY, William Reginald, *Lectures on the history of Roman religion from Numa to Augustus*, Hodder & Stoughton, London, 1922.

HAMİDULLAH, Muhammed, *İslamda Devlet İdaresi*, Nur Yayınları, 1979.

HARRIS, William V., *War and Imperialism in Republican Rome: 327-70 B.C.*, Clarendon Press, Oxford, 1979.

HEHIR, Aidan, *Humanitarian Intervention: An Introduction*, Palgrave Macmillan, New York, 2010.

HERAKLEITOS, *Fragmanlar*, çev. Cengiz Çakmak, Kabalcı Kitabevi, İstanbul, 2005.

İNCİL, <http://kutsalkitap.info/>

INIS L. Claude, Jr., “Just Wars: Doctrines and Institutions”, *Political Science Quarterly*, c. 95, S. 1, ss. 83-96.

JOHNSON, James T., “On Keeping Faith: The Use of History for Religious Ethics”, *Journal of Religious Ethics*, 1979, c.7, S. 1, ss. 98-116.

_____, James T., *The Quest for Peace: Three Moral Traditions in Western Cultural History*, Princeton University Press, 1987.

_____, James T., “Just War in the Thought of Paul Ramsey”, *The Journal of Religious Ethics*, 1991, c. 19, S. 2, ss.183-207

_____, James T., *Morality And Contemporary Warfare*, Yale University Press, 2001.

_____, James T., “Contemporary Just War Thinking: Which Is Worse, to Have Friends or Critics?”, *Ethics & International Affairs*, 2013, c. 27, S. 1., ss. 25-45.

KELSAY, John – Johnson, James Turner (der.), *Just War and Jihad: Historical and Theoretical Perspectives on War and Peace in Western and Islamic Traditions*, Greenwood Press, New York 1991.

KESKİN, Funda, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Mülkiyeler Birliği Vakfı, Ankara, 1998

LAIYOU, Angeliki E., *The Just Wars of Eastern Christians and the Holy War of the Crusaders*, içinde Richard Sorabji – David Rodin, *The Ethics of War Shared Problems in Different Tradition*, Ashgate Publishing, 2006.

_____, Angeliki E., “On Just War in Byzantium”, içinde S. Reinert vd. (der.), *To Hellenikon: Studies in Honor of Speros Vryonis*, Cilt 1, New Rochelle.

LANG, Jr., Anthony F., “The Just War Tradition and the Question of Authority”, *Journal of Military Ethics*, 2009, c. 8, S.3, ss. 202-216.

LAUTERPACHT, Hersch, “The Grotian Tradition in International Law”, *23 British Year Book, International Law*, 1946.

MACHIAVELLI, Nicholo, *Prens*, çev. Nazım Güvenç, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1999.

MATTOX, John Mark, *St. Augustine and Theory of Just War*, Continuum Books, 2006.

MURPHY, Sean D., *Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving World Order*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1996.

NUSSBAUM, Arthur, “Just War: A Legal Concept?”, *Michigan Law Review*, 1943, c. 42, S. 3, ss. 453-479.

ONLINE ETYMOLOGY DICTIONARY, <http://www.etymonline.com/index.php?term=war>, (14.1.2016).

PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri I*, Turhan Kitabevi, 1999.

PLATO, *The Laws*, çev. T. Saunders, Penguin Publishing, London.

_____, *The Republic*, çev. D. Lee, Penguin Publishing, London, 2003.

_____, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu – M. Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995.

RAMSEY, Paul, *The Just War*, Charles Scribner’s Sons, 1968.

REICHBERG, Gregory M., “Norms of War in Roman Catholic Christianity”, Vasselin

RENGGER, Nicholas, “On the Just War Tradition in the Twenty-First Century”, *International Affairs*, 2002, c. 78, S. 2, s. 355.

SORABJI, Richard – Rodin, David, *The Ethics of War Shared Problems in Different Tradition*, Ashgate Publishing, 2006, s. 18.

RILEY-SMITH, Jonathan, *The First Crusaders 1095-1131*, Cambridge University Press, 1997.

RUSSEL, Frederick H., *The Just War in the Middle Ages*, Cambridge University Press, Cambridge, 1975.

_____, Frederick H., “Only Something Good Can Be Evil: The Genesis of Augustine’s Secular Ambivalence”, *Theological Studies*, 1990, c. 51, S. 4, ss. 698-716.

SHADLE, Mathew A., *The Origins of War A Catholic Perspective*, Georgetown University Press, 2011, s. 17.

SWIFT, Louis J., *Early Fathers on War and Military Service*, Michael Glazier Publishing, Wilmington, 1983.

TASLAMAN, Caner – Taslaman, Feryal, “Contemporary Just War Theory: Paul Ramsey And Michael Walzer”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2013, c. 15, S. 59, ss. 1-20.

THUCYDIDES, *The Peleponesian War*, çev. R. Warner, Penguin Publishing, London, 1954.

UZUN, Elif, “Haklı Savaş Düşüncesinin Batılı Kökleri: İlk Çağlardan Yirmi Birinci Yüzyıla Jus Ad Bellum Kavramı”, 2010, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, c. 6, S. 21, ss. 19-33.

VON CLAUSEWITZ, Carl, *Savaş Üzerine*, çev. Şiar Yalçın, Eriş Yayınları, 2003.

VON ELBE, Joachim, “The Evolution of the Concept of the Just War in International Law”, *The American Journal of International Law*, 1939, c.33, S. 4, ss. 665-688.

WALZER, Michael, *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*, Basic Books, 2000.

WILKIN, Robert N., *Eternal Lawyer: A Legal Biography of Cicero*, MacMillan Publishing, New York, 1947.

WINDASS, Stanley *Christianity Versus Violence: A Social And Historical Study Of War And Christianity*, Sheed and Ward, London, 1964.

ZEHR, Nahed Artoul, “James Turner Johnson and the ‘Classic’ Just War Tradition”, *Journal of Military Ethics*, 2009, c. 8, S. 3, ss. 190-201